

**ΑΡΧΕΙΟΝ
ΕΥΒΟΪΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ**

ΒΡΑΒΕΙΟ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΥΒΟΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**ΤΟΜΟΣ ΑΒ' / 1996-1997
ΑΘΗΝΑ**

ΑΡΧΕΙΟΝ ΕΥΒΟΪΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Ετήσια έκδοση της *Εταιρείας Ευβοϊκών Σπουδών*
Βραβείο Ακαδημίας Αθηνών

Έτος ιδρύσεως 1935

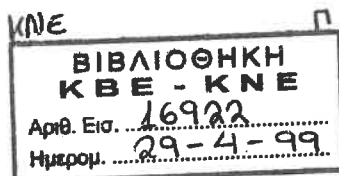
Γραφεία: Χαριλάου Τρικούπη 60, 106 80 Αθήνα
Τηλέφ.: 3629 504

ARCHIVES OF EUBOEAN STUDIES

Published yearly by the *Society of Euboean Studies*
Awarded by Athens Academy

Founded in 1935

Offices: Charilaou Tricoupi 60, 106 80 Athens
Telef.: 3629 504

© Copyright: Εταιρεία Ευβοϊκών Σπουδών

ISSN 1010-3724

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

Εισηγητής: Χαράλ. Δημ. Φαράντος· Αρχαιολόγος. — Μέλη: Ξενοφών Αντωνιάδης· Ναύαρχος - Συγγραφέας. — Επαμεινώνδας Α. Βρανόπουλος· Δρ Ιστορίας Πανεπιστημίου Αθηνών - Συγγραφέας. — Γιάννης Π. Γκέικας· Συγγραφέας. — Έλδα Μαρμαρά· Επιμέλεια εκδόσεων. — Χρήστος Μητροπέτρης· Αξιωματικός Πυροσβεστικού Σώματος - Συγγραφέας. — Αναστάσιος Στέφος· Δρ Φιλολογίας - Σχολικός Σύμβουλος. — Δημ. Δ. Τριανταφυλλόπουλος· Καθηγητής Βυζαντινής Αρχαιολογίας Πανεπ. Κύπρου. — Ηώς Τσούρη· Αρχαιολόγος - Νομισματολόγος. — Χρήστος Β. Χειμώνας· Δικηγόρος - Λογοτέχνης - Δημοσιογράφος.

Η ΚΑΡΥΣΤΙΑ, 15ος-17ος αιώνας

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΜΠΑΛΤΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στη μελέτη αυτή κατατίθενται τα αποτελέσματα μιας πρώτης διερευνητικής αποστολής στο «Αρχείο Προεδρίας» της Πόλης (Başbakanlık Arşivi)¹. Τούτο αυτομάτως σημαίνει ότι η έρευνα στην οποία βασίστηκε η μελέτη δεν υπήρξε εξαντλητική. Το στοιχείο τούτο χαρακτηρίσε όπως είναι φυσικό και τη δομή της μελέτης, που δεν έχει χαρακτήρα συνθετικό, εφόσον μια σειρά πηγών, η ύπαρξη των οποίων μου ήταν γνωστή, δεν κατέστη δυνατόν να διερευνηθούν². Ουσιαστικά στο άρθρο κατατίθενται realia που εντόπισα για τους οικισμούς της Καρυστίας στις οθωμανικές απογραφές και γίνονται ορισμένα σχόλια αναφορικά με φόρους, μέτρα, τιμές που εμφανίζονται στις πηγές, σε 14 δηλαδή οθωμανικά κατάστιχα του 15ου-17ου αιώνα.

1. Η αποστολή χρηματοδοτήθηκε από την Εταιρεία ΜΥΡΤΩΑ Α.Ε. του Παύλου Καρακώστα. Τον Ιούνιο του 1995 είχα υποβάλει μέσω της Εταιρείας Ευβοϊκών Σπουδών αίτηση για την επιχορήγηση ενός ερευνητικού προγράμματος, που θα είχε τελικό προϊόν τη συγγραφή της ιστορίας της Καρυστίας στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Η υλοποίηση αυτού του προγράμματος απαιτούσε τον εντοπισμό και την επεξεργασία οθωμανικού αρχειακού υλικού από τα Αρχεία της Τουρκίας και της Βουλγαρίας. Η πρότασή μου ενεκρίθη ως προς το πρώτο στάδιο, δηλαδή την πρώτη διερευνητική αποστολή στο «Αρχείο Προεδρίας» της Πόλης. Τα κατάστιχα από το Ανατολικό Τμήμα της Εθνικής Βιβλιοθήκης «Κύριλλος και Μεθόδιος» της Σόφιας μικροφωτογραφήθηκαν κατά τη διάρκεια αποστολών μου στη Βουλγαρία τα έτη 1987-1992.

2. Για παράδειγμα αναφέρω τα κατάστιχα κεφαλικού φόρου της Καρυστίας στο Ανατολικό Τμήμα της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Σόφιας: F. 213A, a.e. 7 (του έτους 1636), F. 221, a.e. 40 (1638), F. 2A, a.e. 317 (1642), F. 216A, a.e. 22A (1643), F. 2A, a.e. 318A (1645-46), OAK184/30 (1659-74), OAK 127/7 (1664-65), F. 238A, a.e. 1521 (1667-69), F. 195, a.e. 2 (1688), F. 1, a.e. 15888, F. 2A, a.e. 226. Επίσης δεν διερευνήθηκαν οι τέσσερις απογραφές που φυλάσσονται στο «Αρχείο Tapu ve Kadastro» της Άγκυρας. Πρόκειται για τα εξής τεφτέρια: TK 234 (του έτους 976/1568), TK 157 (977/1569), TK 183 (1050/1640) και τέλος το TK 491 (χ.χ.).

Με επίγνωση των κενών, που δεν κατόρθωσε να καλύψει η πρώτη ερευνητική αυτή προσπάθεια, οι πληροφορίες κατατίθενται, εφόσον, έστω κι αυτές ως συναγωγή πληρούν σαν ψηφίδες το μεγάλο κενό στις γνώσεις μας για την Καρυστία στην περίοδο της Τουρκοκρατίας.

Η μελέτη απαρτίζεται από δύο μέρη:

I. ΠΗΓΕΣ. Περιγράφονται και παρουσιάζονται τα περιεχόμενα των οθωμανικών τεκμηρίων αναφορικά με την Καρυστία. Με αφορμή ορισμένες παρατηρήσεις επί των ιδιαιτεροτήτων των πηγών καταβάλλεται προσπάθεια να αποσαφηνιστούν ζητήματα που έχουν να κάνουν με τη λογική που διέπει την οθωμανική φορολογία. Πάντα πιστεύω, θα το επαναλάβω κι εδώ, ότι η κατανόηση τέτοιων ζητημάτων θα επιτρέψει και τη σωστή ανάγνωση των καταστίχων και θα οργανώσει το πληροφοριακό τους υλικό σε ιστορική γνώση. Η διάσταση αυτή στη μελέτη της προσδίδει εμβέλεια, πέρα του συγκεκριμένου παραδείγματος που διαπραγματεύεται την τοπική ιστορία της Καρυστίας, προσγράφοντας την στον ευρύτερο τουρκολογικό ορίζοντα της δεφτερολογίας.

II. ΟΙΚΙΣΜΟΙ. Σε αλφαβητική σειρά υπό μορφήν λημμάτων κατατίθενται τα στοιχεία που αντλήθηκαν από τις δεδομένες πηγές για τα χωριά, με συνοδευτικά σχόλια και βιβλιογραφικές αναφορές σε τοπωνύμια, ανθρωπωνύμια, μέτρα και φόρους³.

Στους αιώνες που εξετάζονται, 15ος-17ος, τα χωριά της Καρυστίας κατανεμημένα σε τιμάρια βρίσκονταν στην επικαρπία των ανδρών της φρουράς του κάστρου της Καρύστου. Πραγματικά εντυπωσιάστηκα από την ακρίβεια μιας πληροφορίας που καταθέτει ο Κ. Α. Γουναρόπουλος στο έργο του «Ιστορία της νήσου Ευβοίας». Αναφερόμενος στην κατάκτηση της Καρύστου σημειώνει, ότι «πάσα η γή της Καρύστου διηρέθη εις 40 τιμάρια, ων 30 είχαν οι φύλακες του φρουρίου και 10 οι του παραλίου πύργου κατά τον λιμένα»⁴. Η έρευνα απέ-

3. Για την οικονομία χώρου σχολιάζονται μόνο φόροι και μέτρα που δεν εμφανίζονται στο κατάστιχο Cevdet 0.73. Για κοινούς φόρους και μέτρα ο αναγνώστης μπορεί να προστρέχει στην εργασία μου *L'Éubée à la fin du XVe siècle. Économie et Population. Les registres de l'année 1474*, Αθήνα 1989.

4. Κ. Α. Γουναρόπουλος, *Ιστορία της νήσου Ευβοίας από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς*, εκδ. Αντ. Κ. Γουναρόπουλος και Φ. Καπόλλας, Θεσσαλονίκη 1930, σ. 202-203. Η πρώτη εκδοσμένη μαρτυρία από οθωμανικές πηγές σχετικά με το ποιος έχει την επικαρπία των φόρων της Καρύστου κατατίθεται στο κατάστιχο D. 9578 των ετών 1526-1528 (Αρχείο του Topkapı). Το κατάστιχο εξέδωσε ο Μ. Τ. Cökbilgin, «Kâşunu Sultan Süleyman devri başlarında Rumeli eyaleti, livaları, şehir ve kasabaları», *Belleken* 20/78 (1956), σ. 258 όπου διαβάζουμε: Nefs-i Kizilhisar der tasarruf-ı merdân-ı kale, hasil 37.100.

δειξε ότι η πληροφορία του ήταν σωστή. Καθώς όμως ο Κ. Α. Γουναρόπουλος ανήκει στην εποχή που οι άνθρωποι έγραφαν γιατί ήθελαν κάτι να καταθέσουν, κι όχι να πείσουν κανένα για του λόγου τους το αληθές και συνεπώς δεν κρέμαγαν τις χιλιάδες παραπομπές, δεν ξέρουμε από πού είχε αυτήν την πληροφορία. Εξάλλου δεν έχει καμιά σημασία· σημασία έχει ότι αυτό που κατέθεσε ήταν αληθές.

Ο πίνακας που ακολουθεί απεικονίζει την παρουσία των χωριών της Καρυστίας στα 12 κατάστιχα. Εδώ πρέπει να γίνουν ορισμένες διευκρινίσεις:

1. Οι αταύτιστοι οικισμοί που δηλώνονται με αστερίσκο δεν σημαίνει αναγκαστικά ότι χάθηκαν στη διάρκεια του χρόνου· ενδεχομένως να άλλαξαν ονομασία.

2. Το γεγονός ότι μικρό ποσοστό οικισμών καταγράφεται στο σύνολο των καταστίχων, οφείλεται στη διαφορετική ποιότητα των πηγών. Τα οθωμανικά τεκμήρια που εξετάσαμε είναι τιμαριακά και κεφαλικού φόρου κατάστιχα, καθώς και απογραφές.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η Καρυστία είναι ένα καλό παράδειγμα που επιτρέπει να παρακολουθησει κανείς σε μια μικρή γεωγραφικά περιοχή τις ανακατατάξεις των χωριών από το ένα τιμάριο στο άλλο στη διάρκεια δύο αιώνων. Οι ανακατατάξεις αυτές, καθαρά δημοσιονομικές, διευρύνουν ή συρρικνώνουν κάθε φορά τα γεωγραφικά όρια της περιοχής.

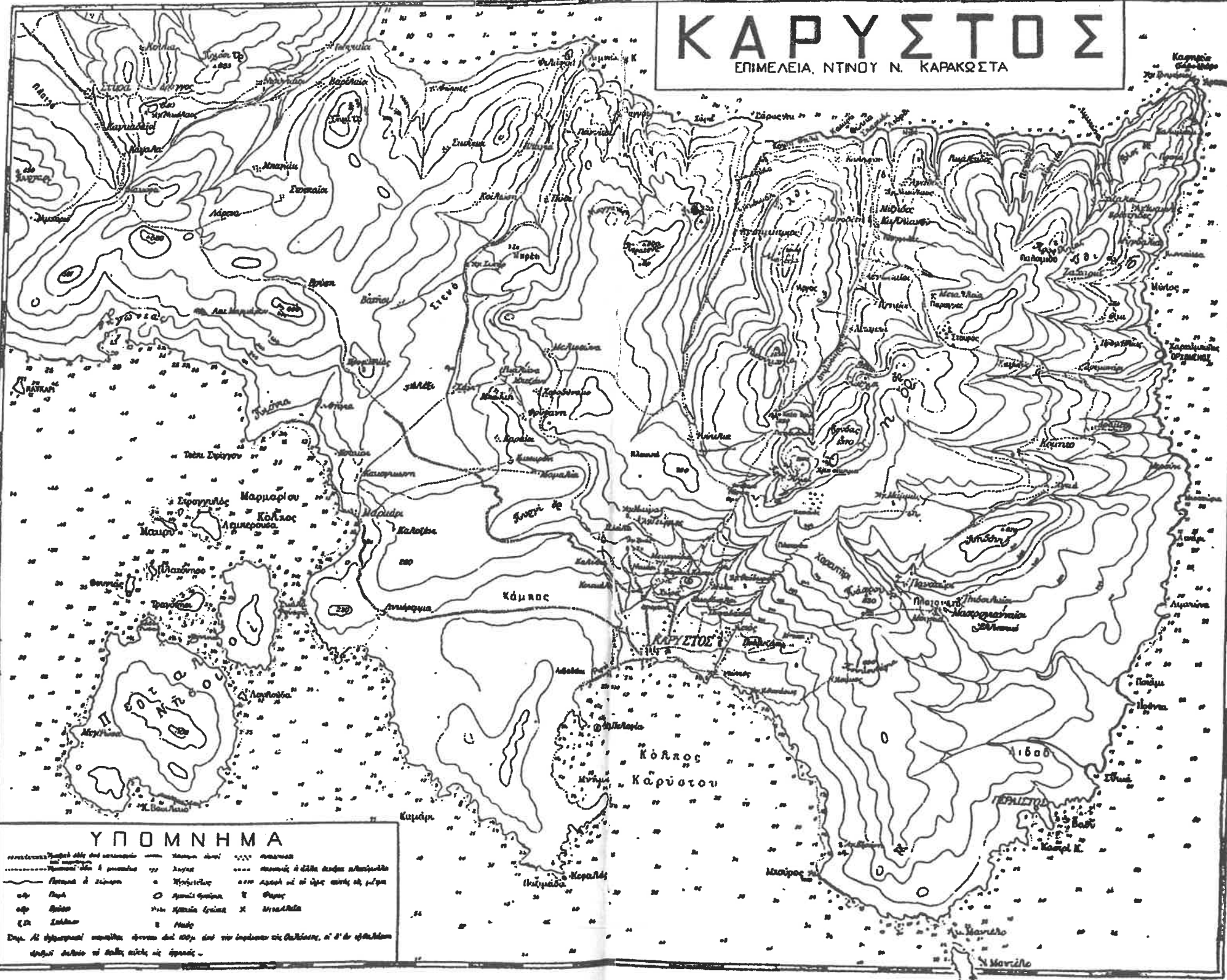
I. ΠΗΓΕΣ

i. *Taru Tahrir 989* (τέλος 15ου αι.)

Πρόκειται για αναλυτικό κατάστιχο απογραφής του λιβά του Έγριμποζ, στο οποίο απογράφονται οι αρχηγοί των οικογενειών και οι διάφοροι φόροι των χωριών. Καθώς λείπει η αρχή και το τέλος του κώδικα, δεν υπάρχει η χρονολογία της απογραφής. Από παλαιογραφικής απόψεως πρόκειται για κατάστιχο του τέλους του 15ου αι. Εσωτερικές ενδείξεις της πηγής με οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η αχρονολόγητη αυτή απογραφή είναι μεταγενέστερη του 1474 και οπωσδήποτε πραγματοποιήθηκε στο τελευταίο τέταρτο του 15ου αι. Τούτο προέκυψε από τη σύγκριση των στοιχείων της απογραφής TT 989 με αυτά του καταστίχου Cevdet 0.73 του 1474. Παρατήρησα ότι σε μεγάλο ποσοστό τα ονόματα, τόσο το βαπτιστικό όσο και το επώνυμο, των κατοίκων της Καρύστου και των χωριών της ταυτίζονται με τα αντίστοιχα του Cevdet 0.73. Αυτό αποδεικνύει ότι οι δύο απογραφές απέχουν μεταξύ τους λιγότερο από 30 χρόνια, μια γενιά. Παρακάτω στα λήμματα για τους οικισμούς της Καρυστίας, όπου συγκεντρωτικά παραθέτω τις πληροφορίες των καταστίχων, σημειώνω τις περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες τα ονόματα των κατοίκων ταυτίζονται στις

ΚΑΡΥΣΤΟΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΝΤΙΝΟΥ Ν. ΚΑΡΑΚΩΣΤΑ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

Σημειώσεις: Πυλὸν δὲ δὴν ἀναμάρτων
 Σημειώσεις: Πυλὸν δὲ δὴν ἀναμάρτων
 Σημειώσεις: Πυλὸν δὲ δὴν ἀναμάρτων

—	Πυλὸν δὲ δὴν ἀναμάρτων	—	Πυλὸν δὲ δὴν ἀναμάρτων
—	Πυλὸν δὲ δὴν ἀναμάρτων	—	Πυλὸν δὲ δὴν ἀναμάρτων
—	Πυλὸν δὲ δὴν ἀναμάρτων	—	Πυλὸν δὲ δὴν ἀναμάρτων

Διὰ τὴν ἀσφάλτου ἀναμάρτων φέρουν δὲ δὴν ἀναμάρτων αἰ δὲ ἀσφάλτου ἀναμάρτων ἀναμάρτων αἰ δὲ ἀσφάλτου ἀναμάρτων.

Χωριά Καρυστίας	TT 989	TT 35	TT 196	TT 367	TT 420	TT 484	F 2A, a.e. 219A	MAD 561	MAD 1000	F 2A, a.e. 319A	MAD 7153	MAD 4914
Άγια Πηγή*	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Άγιος Γιάννης												+
Άγιος Λουκάς												+
Αετός + Πθριο(;) Αρμυροπόταμος			+	+								+
Δράμεσι							+	+	+	+		+
Ζάρκα		+		+			+	+	+	+		+
Ζερπίσα	+			+			+	+	+	+		+
Κακοδρυμός*		+	+	+	+	+					+	
Καλέντζι			+			+					+	
Καλλονή	+											
Καμάρα*				+	+							+
Καρατζά Κεμπίρ*			+	+		+	+	+	+	+	+	+
Καψούρι							+	+	+	+		+
Κιζιλ Χισάρ	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+
Κλαδιά*							+	+	+	+		
Κομιτός*				+	+	+						
Λιβαδάκι						+						
Μελισσινό	+	+		+	+		+	+	+	+	+	+
Μεσοχώρι			+		+	+						
Μετόχι				+								
Μιροκαλέντζι*		+		+	+							
Μόσχος*			+									
Μπαμπά			+	+	+	+						
Μπεζάνοι	+				+							
Πέτρος*												+
Πλατανιστός							+	+	+	+		+
Πυργί	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ρούκλια	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+
Στύρα		+	+	+		+	+	+	+	+		+
Φρυγάνι	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+
Χεροδύναμο	+		+	+		+	+	+	+	+	+	+
Χτένα	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+

δύο αυτές απογραφές του 15ου αι. Ο Μ. Kiel χρονολογεί το κατάστιχο στο 1490 χωρίς πουθενά να στοιχειοθετεί τη χρονολόγηση αυτή⁵.

5. Βλ. Μ. Kiel, «Remarks on the Administration of the Poll Tax (Cizye) in

Στο TT 989 η περιοχή της Καρυστίας αποτελεί βιλαέτι (vilayet-i Karisto). Καταλαμβάνει τις σελίδες 110-123, οι οποίες αριθμήθηκαν μεταγενέστερα κατά την ταξινόμηση. Στις σελίδες 124-125, που είναι και οι τελευταίες του καταστίχου καταγράφεται ο πληθυσμός και οι φόροι του χωριού Καθενός — ανήκε στο χάσι του μιρλιβά —, χωρίς να μεσολαβούν οι σημειώσεις που εισάγουν όταν ακολουθεί απογραφή μιας νέας διοικητικής επαρχίας. Προφανέστατα ανάμεσα στην απογραφή της Καρυστίας και αυτής του χωριού Καθενός υπήρχαν φύλλα, που στο μεταξύ χάθηκαν από το σώμα του κώδικα. Συνεπώς η πηγή δεν διασώζει την απογραφή ολόκληρης της Καρυστίας.

Στον παρακάτω πίνακα κατέταξα τα χωριά με τη σειρά που βρίσκονται στον κώδικα TT 989, σημειώνοντας συγχρόνως την ένταξή τους σε τιμάρια, καθώς και τον αριθμό των τιμαριωτών που τα νέμονται: πρόκειται συνολικά για 5 τιμάρια που την επικαρπία τους έχουν 29 άνδρες της φρουράς του κάστρου του Κιζιλ Χισάρ. Στον πίνακα επίσης δίνονται τα ποσά των προσόδων των χωριών και των τιμαριών, όπως καταγράφονται στο κατάστιχο: σε περίπτωση που διαπιστώνεται αριθμητικό λάθος, τούτο σχολιάζεται στο οικείο λήμμα του οικισμού:

	Τιμάρια Τιμαριώτες	Οικισμοί	Πληθυσμός Σπίτια Χήρες	Εισόδημα άσπρα	
1.	(19)	Κάρυστος Άγια Πηγή Ρεπουτέσα	338 20 11	44 1 1	27.338 805 381 = 28.528
2.	(2)	Χτένα	52	2	3.400
3.	(2)	Πυργί Μπεζάνοι	21 22	2 2	1.677 1.332 = 3.019
4.	(1) ⁶	Μελισσινό Χεροδύναμο Καλλονή (α)	71 20 100	3 1	3.112 1.251 100 = 4.367
5.	(5)	Ρούκλια Φρυγάνι	56 44	2	3.128 2.624 = 7.503 ⁷

the Ottoman Balkans and Value of Poll Tax Registres (Cizye defterleri) for Demographic Research», *Études Balkaniques* 1990/4, σ. 81, πίν. II. Στην παραπάνω μελέτη δεν παρατίθεται ο αρχαιακός αριθμός του καταστίχου, αλλά δεν υπάρχει αμφιβολία ότι πρόκειται για το TT 989, εφόσον τα πληθυσμιακά μεγέθη των επτά χωριών που περιλαμβάνονται στον πίνακα II της μελέτης ταυτίζονται με αυτά του TT 989. Αναφορά στην ίδια πηγή υπάρχει και στη μελέτη Του ιδίου, «Byzantine Architecture and Painting in Central Greece 1460-1570. Its Demographic and Economic Basis according to the Ottoman Census and Taxation Registres for Central Greece preserved in Istanbul and Ankara», *Byzantinische Forschungen* XVI (1991), σ. 434 σημ. 9, όπου το κατάστιχο χρονολογείται περί το 1490.

6. Πρόκειται για τον φρούραρχο του Κιζιλ Χισάρ.

7. Στο τιμαριωτικό εισόδημα συμπεριλήφθηκε και ο φόρος των ελαίων του χωριού

Είναι χρήσιμο στη θέση αυτή να γίνουν ορισμένες διευκρινίσεις σχετικά με τους φόρους που απογράφονται στο κατάστιχο.

Π ρ ώ τ ο ν : Στο άθροισμα των φόρων των παραπάνω οικισμών δεν συμπεριλαμβάνεται η σπέντζα, μολονότι εγγράφεται το ποσό της μαζί με τους άλλους φόρους του χωριού. Η σπέντζα που πληρώνει ο χανές είναι 25 άσπρα και 6 των χηρών. Στα τιμάρια λοιπόν της Καρυστίας σύμφωνα με το ΤΤ 989 η σπέντζα δεν εισπράττεται από τον τιμαριώτη, ο οποίος εισπράττει μόνο το μισό του ποσού του φόρου niyabet (είναι ο φόρος για τα πρόστιμα που εισπράττει η κοινότητα). Επίσης παρατήρησα ότι σε κανένα χωριό της Καρυστίας δεν καταγράφεται φόρος προβάτων, ενώ υπάρχει τόσο στην απογραφή του 1474, όσο και στην αμέσως επόμενη, του 1506. Επομένως στα τέλη του 15ου αι. τα τιμάρια στα οποία ανήκουν τα χωριά της Καρυστίας είναι προφανώς μη ελεύθερα τιμάρια⁸. Μόνο στα ελεύθερα τιμάρια, ο τιμαριώτης εισέπραττε το σύνολο του φόρου resm-i gift⁹, στην περίπτωση των χριστιανών σπέντζα, όπως και κάποιους έκτακτους φόρους της κατηγορίας bad-i hava. Πολύ πιθανό, επομένως, τόσο η σπέντζα και το ήμισυ του φόρου niyabet, όσο και ο φόρος προβάτων να εισπράττονταν από τον μιρλιβά του Έγριμποζ, στον οποίο, το 1474, ανήκαν 9 χωριά και 6 μεζραάδες της Καρυστίας. Συμπερασματικά λοιπόν πρέπει να πούμε ότι οι φόροι που αναγράφονται στο κατάστιχο ΤΤ 989 είναι ένα minimum της φορολογίας που βαρύνει τα χωριά.

Δ ε ύ τ ε ρ ο ν : Στο κατάστιχο ΤΤ 989 καταγράφεται ο φόρος resm-i hizmet, τον οποίο ελληνικά αποδίδω ως φόρο υπηρεσιών. Πρέπει να σημειωθεί ότι σε κανένα άλλο κατάστιχο της περιοχής δεν αναφέρεται, ούτε στο προγενέστερο Cevdet 0.73 ούτε στο μεταγενέστερο αναλυτικό ΤΤ 35. Επίσης δεν απαντά ως resm-i hizmet στους κώδικες νόμων για φορολογικές ρυθμίσεις που εξέδωσαν οι Ö. L. Barkan και A. Akgündüz¹⁰. Λογικό είναι να υποθέσει κανείς, οδηγούμενος από τη σημασία της λέξης hizmet=υπηρεσία, ότι ο φό-

Φρυγάνι (1.450 άσπρα), ο οποίος δεν είχε υπολογισθεί στο σύνολο των φόρων του χωριού.

8. Βλ. Βέ ρ α Μ ο υ τ α φ τ σ ί ε β α, *Αγροτικές σχέσεις στην οθωμανική αυτοκρατορία (15ος-16ος αι.)*, μτφ. Ουρανία Ασρινάκη - Ευαγγελία Μπαλτά, πρόλογος Ευαγγελία Μπαλτά, Αθήνα 1990, σ. 47-48, και N. Beldiceanu, *Le timar dans l'État ottoman (début XIVe-début XVe siècle)*, Βισμπάντεν 1980, σ. 36.

9. Πρόκειται για φόρο των μουσουλμάνων χωρικών, που οριζόταν με κριτήριο την καλλιεργούμενη έκταση: 22 άσπρα πλήρωναν όσοι νέμονταν ένα ζευγάρι (gift), 11 άσπρα όσοι καλλιεργούσαν μισό ζευγάρι κ.λπ. Βλ. H. Inalcik, «Osmanlılar'da Raiyyet Rüşümü», *Belleiten XXIII* (1959), σ. 575-610. Το άρθρο επανεκδόθηκε στον τόμο, H. Inalcik, *Osmanlı İmparatorluğu. Toplum ve Ekonomi*, Ισταμπούλ 1993, σ. 31-65.

10. Ö. L. Barkan, *XV ve XVI inci asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraat Ekonomisinin Hukukî ve Mali Esasları, I: Kanunlar*, Ισταμπούλ 1943 και A. Akgündüz, *Osmanlı Kanunâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, τ. 1-9, Ισταμπούλ 1990-1996.

ρος resm-i hizmet ήταν κάτι αντίστοιχο του λατινικού *servicium personale*, των χρόνων της Λατινοκρατίας¹¹. επρόκειτο δηλαδή για ποσό, το οποίο κατέβαλαν ως αντίτιμο για μια υπηρεσία που υποχρεωτικά παρείχαν οι κάτοικοι ενός χωριού στον κύριό τους. Παρατήρησα ότι το ποσό του resm-i hizmet στα διάφορα χωριά διαιρούμενο με τον αριθμό των σπιτιών δίνει ηλίθιον πάντα 6 άσπρα· επίσης διαπίστωσα ότι στην πληρωμή του φόρου δεν συμμετείχαν οι χήρες. Συχνά στους κανονναμέδες του 15ου και 16ου αι. περνά ο όρος hizmet ή hizmet reâya έχοντας πάντα την έννοια της αγγαρείας (kulluk hakkı, irgadiye): ο χωρικός ήταν υποχρεωμένος να μεταφέρει τη δεκάτη των σιτηρών ή τον μούστο στην αποθήκη του σπαχή, να καλλιεργεί τις προσωπικές γαίες του τιμαριώτη του, να κόβει ξύλα, να θερίζει και να συγκεντρώνει το χόρτο για τα ζώα του κ.λπ.¹². Μερικές φορές στις φορολογικές νομοθεσίες ορίζεται το χρηματικό αντίτιμο αυτής της υποχρέωσης. Μια τέτοια ρύθμιση αναφέρει ότι ο χωρικός ήταν υποχρεωμένος να δουλεύει 3 μέρες τον χρόνο για τον κύριό του και ότι η μέρα ήταν δυνατόν να εξαγοραστεί με 2 άσπρα· συνεπώς ο τιμαριώτης εισέπραττε 6 άσπρα από τον χανέ, αντί της απαιτούμενης υποχρεωτικής εργασίας¹³.

Προφανώς δεν πρόκειται για υπηρεσίες που το αντίτιμό τους ενσωματώνεται στην περίπτωση των μουσουλμάνων στο resm-i gift¹⁴ ή στο ποσό της σπέντζας στην περίπτωση των μη μουσουλμανικών πληθυσμών¹⁵. Στα αναλυτικά κατάστιχα της Καρυστίας, ΤΤ 989, ΤΤ 35 και ΤΤ 484, παρατηρούμε ότι ο πληθυσμός καταβάλλει τόσο σπέντζα όσο και φόρο υπηρεσιών. Στον κανονναμέ των βοϊνούκων αναφέρεται ρητά ότι πρέπει να πληρώνουν σπέντζα 25 άσπρα και 12 άσπρα για τους φόρους χορτοκοπής (resm-i giyâh) και καυσόξυλων (resm-i hime)¹⁶.

Εδώ πρέπει να διευκρινιστεί ότι τα χωριά της Καρυστίας δεν έχουν την ημιστρατιωτική οργάνωση των χωριών της Θεσσαλονίκης, τα οποία εξέτρεφαν άλογα ή προμήθευαν το κράτος με κάρβουνο, και ως εκ τούτου εξαιρούνταν όχι μόνο από τους έκτακτους φόρους, αλλά και από τη σπέντζα και το παιδομάζωμα¹⁷.

11. J. Longon - P. Topping, *Documents sur le régime des terres dans la principauté de Morée au XIVe siècle*, Παρίσι-Χάγη 1969, σ. 271.

12. Βέ ρ α Μ ο υ τ α φ τ σ ί ε β α, *ό.π.*, σ. 263-266.

13. Ö. L. Barkan, *ό.π.*, σ. 167 §1 και H. Inalcik, «Osmanlılar'da Raiyyet Rüşümü», *ό.π.*, σ. 579.

14. Στο ίδιο, σ. 579.

15. Dušanka Bojanić - Lukač, «De la nature et de l'origine de l'ispendje», *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 68 (1976), σ. 9-30.

16. Ö. L. Barkan, *ό.π.*, σ. 266 §6.

17. Β. Δημητριάδης, «Φορολογικές κατηγορίες των χωριών της Θεσσαλονίκης κατά την Τουρκοκρατία», *Μακεδονικά* 20 (1980), σ. 414.

Το ποσόν του φόρου, τα 6 άσπρα, που πλήρωνε ο κάθε χανές του χωριού με κάνει να σκέπτομαι μήπως τελικά πίσω από τον όρο *resm-i hizmet* κρύβεται ο φόρος κοπής χόρτου, το *resm-i otluk*, ένας χρηματικός φόρος που κατέβαλαν οι έγγαμοι χριστιανοί χωρικοί. Πρέπει να σημειώσω ότι δεν αποσαφηνίζεται σε τι ανταποκρίνεται το *resm-i otluk* σε όσους κανουνναμέδες άπαντά¹⁸. Συχνά όμως στις φορολογικές αυτές νομοθεσίες γίνεται αναφορά στην υποχρέωση των ραγιάδων να συγκεντρώνουν σανό (*saman*), χόρτο (*ot*, *orak*, *otluk*), ξύλα (*odun*), κάρβουνο (*kömür*) κ.λπ. για τον τιμαριώτη¹⁹. Δύο ακόμη στοιχεία πέρα αυτών των πραγματολογικών με οδήγησαν στον συσχετισμό των δύο φόρων στα συγκεκριμένα κατάστιχα. Πρώτον: ο *resm-i hizmet* καταγράφεται αμέσως μετά τη σπέντζα, εκεί όπου στο επόμενο, χρονικά, κατάστιχο, το TT 35, του 1506, παρατηρούμε να απογράφεται ο φόρος *resm-i otluk*. Δεύτερον: το ποσόν του *resm-i hizmet* και του *resm-i otluk* συσχετιζόμενο με τον αριθμό των χανέδων είναι πάντα 6 άσπρα και γνωρίζουμε ότι ο χανές στο σαντζάκι της Εύβοιας σύμφωνα με τον κανουνναμέ πλήρωνε 6 άσπρα για *resm-i otluk*²⁰. Συνεπώς κατά την άποψή μου πρόκειται για έναν και τον αυτόν φόρο, που στο μεν TT 989 καταγράφεται ως *resm-i hizmet*, στο δε TT 35 ως *resm-i otluk*. Η πρόσφατη αυτοψία στο κατάστιχο TT 484 επιβεβαίωσε τον συλλογισμό μου. Το 1570 στο εν λόγω κατάστιχο ο φόρος *resm-i otluk* ορισμένες φορές καταγράφεται ως *resm-i giyâh* (*giyâh*=χόρτο)²¹. Δεν χωρά λοιπόν καμιά αμφιβολία ότι πρόκειται για τον ίδιο φόρο που καταγράφεται με τρεις διαφορετικές λέξεις.

ii. *Taru Tahrir 35* (912/1506-1507)

Πρόκειται για αναλυτικό κατάστιχο απογραφής. Τα χωριά της Καρυστίας συνιστούν 7 τιμάρια που το εισόδημά τους μοιράζονται οι άνδρες της φρουράς της Καρύστου. Τούτη τη φορά οι τιμαριώτες εισπράττουν τη σπέντζα²² και

18. J. Alexander, *Toward a History of Post-Byzantine Greece: The Ottoman Kanunnames for the Greek Land circa 1500-circa 1600*, Αθήνα 1985, σ. 430-431, σημ. 2 όπου δίνονται τα ποσά του *resm-i otluk* ανά περιοχές: 5 άσπρα στα Τρίκαλα, Ναύπακτο και Τσατάλτζα, 6 άσπρα στην Εύβοια, Θήβα, Λιβαδιά και Σάλωνα, 2 άσπρα στην Αθήνα και 4 στον Μοριά.

19. Ö. L. Barkan, *ό.π.*, σ. 494 του ευρετηρίου, βλ. τις καταχωρήσεις του λήμματος *otluk*. Περί του φόρου *resm-i otluk* βλ. J. Kabrda, «Contribution à l'étude de la rente féodale dans l'empire ottoman, III, (La dîme sur les produits agricoles)», *Sbornik Praci Filosofické Fakulty Brnenské University* 13 (1966), σ. 62-64.

20. Ö. L. Barkan, *ό.π.*, σ. 340 §2.

21. Στους κανουνναμέδες που εξέδωσε ο Ö. L. Barkan ο φόρος κυμαίνεται: 2 άσπρα στην Οχρίδα (σ. 293 §3), 5 άσπρα στο σαντζάκι της Σόφιας και της Iskenderiye (σ. 252 §5 και 292 §3), 6 άσπρα στο σαντζάκι της Silistre (σ. 283 §31).

22. Ο χανές και οι άγαμοι πληρώνουν σπέντζα 25 άσπρα, οι χήρες 6.

το σύνολο των εκτάκτων φόρων που βαραίνουν τα χωριά των τιμαριών τους, καθώς επίσης και τον φόρο των προβάτων. Στην περίπτωση που ένα τιμάριο το νέμονται περισσότεροι του ενός, δηλώνεται χωριστά το εισόδημα του κάθε τιμαριώτη:

	Τιμάρια Τιμαριώτες	Οικισμοί	Πληθυσμός		Χήρες	Εισόδημα άσπρα
			Σπίτια	Άγαμοι		
1.	(6) ²³	Μελισσώνας	97	7	8	11.337
2.	(2) ²⁴	Χεροδύναμο	14	3	1	1.790
		Ζάρκα	2			1.010 =2.800
3.	(1)	Πυργί	16	2	3	1.600
4.	(1)	Αγία Πηγγή	8	1	2	1.503
5.	(31) ²⁵	Κάρυστος	299+4	26	37	38.356
		hassa Θηβών				2.000
		Αγ. Γεώργιος ²⁶				546 =40.903
6.	(9) ²⁷	Κακός Δρυμός	9	1		1.049
		Ζαπάντι ²⁸	8	2		1.088
		Αγ. Γεώργιος ²⁹	50	5	4	5.253
		Χτένα	37	5	3	3.910 =11.300
7.	(9) ³⁰	Μιροκαλέντζι	21	5	2	3.212
		Φρυγάνι	33	4	3	4.266
		Ρούκλια+Δρυμός	43	4	2	5.209 =12.687

23. Οι πέντε από τους έξι τιμαριώτες είχαν εισόδημα 1.400 άσπρα και ο ένας 4.337.

24. Ο καθένας ετησίως εισέπραττε 1.400 άσπρα.

25. Το ποσό των 40.903 άσπρων μοιράζεται ως εξής στους 31 φρουρούς του κάστρου της Καρύστου: 1 τιμαριώτης×1.503 άσπρα, 2 τιμαριώτες×1.500 άσπρα, 24 τιμαριώτες×1.400 άσπρα και 4 τιμαριώτες×700 άσπρα.

26. Μέρος του φορολογικού εισοδήματος του χωριού 'Αγ. Γεώργιος Αυλωναρίου.

27. 6 τιμαριώτες×1.400 άσπρα, 2 τιμαριώτες×700 και 1 τιμαριώτης×1.500 άσπρα.

28. Χωριό Ζαπάντι του Έγριμποζ, υπάγεται στον ναχιγιέ του Αυλωναρίου. Φόροι σπέντζα: 250 άσπρα / φόρος βοσκής: 48 άσπρα / στάρι, 11 φορτία: 285 άσπρα / κριθάρι, 9 φορτία: 135 άσπρα / βρώμη, 3 φορτία: 30 άσπρα / λινάρι, 35 δεμάτια: 70 άσπρα / μύλοι, 4 μολόπετρες: 75 άσπρα / δεκάτη βαμβακιού: 40 άσπρα / φόρος χοίρων: 45 άσπρα / φόρος γάμου και μισό ποσό του φόρου niyabet: 30 άσπρα.

29. Πρόκειται για το χωριό 'Αγιος Γεώργιος Αυλωναρίου που ανήκει σε δύο τιμάρια, βλ. παραπάνω. Οι φόροι του χωριού: σπέντζα: 1.399 άσπρα / φόρος βοσκής: 300 άσπρα / στάρι, 45 φορτία: 1.575 άσπρα / κριθάρι, 25 φορτία: 375 άσπρα / βρώμη, 10 φορτία: 100 άσπρα / δεκάτη φασουλιών και κουκιών: 40 άσπρα / λινάρι, 70 δεμάτια: 140 άσπρα / βαμβάκι, 10 μπάλες (teker): 50 άσπρα / δεκάτη βαμβακιού: 5 άσπρα / φόρος χοίρων: 50 άσπρα / δεκάτη αμυγδάλων: 250 άσπρα / δεκάτη κυψελών: 170 άσπρα / δεκάτη σιρόδων και κρεμμυδιών: 214 άσπρα / δεκάτη σύκων: 30 άσπρα / φόρος προβάτων: 126 άσπρα / μούστος, 40 μέτρα: 600 άσπρα / φόρος κρασιού: 100 άσπρα / μύλος, ιδιοκτησία Λουκά Κύρσα, 1 μολόπετρα: 15 άσπρα / φόρος γάμου και το μισό ποσό του niyabet: 190 άσπρα / δεκάτη ρεβυθιών, 1½ κοιλό: 60 άσπρα. Σύνολο: 5.799 άσπρα. Μερίδιο 5.253 άσπρα, μερίδιο 546 άσπρα.

30. 8 τιμαριώτες×1.400 άσπρα και 1 τιμαριώτης με 1.410 άσπρα εισόδημα.

Στη σελίδα 160 του καταστίχου υπάρχει σημείωση για τις αντιστοιχίες των μέτρων που χρησιμοποιούνται στο κατάστιχο και τις φορολογικές τιμές των διαφόρων αγροτικών προϊόντων. Διαβάζουμε ότι το *yük*³¹ που χρησιμοποιείται για τη μέτρηση των σιτηρών ισοδυναμεί με 7 *kile* της Ισταμπούλ (1 κοιλό=20 οκάδες) και ότι η τιμή ενός *yük* σταριού είναι 35 άσπρα, δηλαδή το 1506 ένα κοιλό σάρι τιμάται 5 άσπρα. Αυτό και μόνο το στοιχείο επιβεβαιώνει ακόμη μια φορά τον συλλογισμό που είχα κάνει για τη χωρητικότητα του *himl*=*yük* μελετώντας το κατάστιχο Cevdet 0.73, όπου δεν υπήρχε αναφορά για τη χωρητικότητά του. Τότε είχα στηριχθεί στις τιμές του σταριού που είχα βρει αποδελτιώνοντας εκ δεδομένα κατάστιχα του 15ου αι. Είχα παρατηρήσει λοιπόν ότι η τιμή ενός κοιλού σταριού (μέσα 15ου - αρχές του 16ου αιώνα) ήταν 4 ή 5 άσπρα. Με το δεδομένο αυτό και το στοιχείο ότι η τιμή ενός *himl* σταριού στο κατάστιχο του 1474 δηλωνόταν 20 άσπρα, είχα καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η χωρητικότητα του *himl* την εποχή αυτή ήταν αντιστοίχως 4 ή 5 κοιλιά, ανάλογα με την τιμή που θα υιοθετούσα. Μην μπορώντας να επιλέξω μία τιμή, εφόσον και οι δύο ίσχυαν στο δεύτερο μισό του 15ου αι., υποχρεώθηκα να υιοθετήσω αναγκαστικά μια *maximum* τιμή που έδινε μικρότερη χωρητικότητα στο *himl*, δηλαδή 4 κοιλιά, και μια *minimum* που το έκανε να ισοδυναμεί με 5 κοιλιά. Στηριζόμενη στη διπλή αυτή αντιστοιχία υπολόγισα στη συνέχεια τη συνολική παραγωγή σιτηρών και με γνώμονα αυτήν τη διπλή αντιστοιχία έγιναν οι διάφορες αναγωγές μου, όταν διερευνούσα τις δυνατότητες ύπαρξης περισευμάτων στον χωρικό.

Αυτή η συλλογιστική κατά την άποψή μου, η τόσο απλή όσο το αυγό του Κολόμβου, δεν έγινε αντιληπτή από τον M. Kiel³², τον J. Strauss³³. Με έκ-

31. Ως *yük* αναφέρεται στη σημείωση της σελίδος 160, ενώ στην καταγραφή των φυσικών μεγεθών της δεκάτης στα χωριά του καταστίχου ως *himl*, δηλαδή με τον αραβικό όρο.

32. M. K i e l, «Byzantine Architecture and painting in Central Greece 1460-1570», ό.π., σ. 437-438 σημ. 22. Αντιγράφω το σημείο «the bulk of the work consists of calculations of agricultural products of which the principal one, of cereals, is based on the assumption that the load used on the island of Euböia was maximum 128,048 kg. In fact it was not 4 or 5 bushels per load as Balta has it, but 8 bushels (of Istanbul), as the kanunname makes very clear. This brings us to 205,248 kilograms for one Euböia load instead of the meagre 128,048 which was constructed by Balta. This means that the total cereal production of the island (wheat and barley) was not 4,782,370 kg but 7,665,602 kg! This at once invalids all her conclusions as to which villages were deficit as to grain production and which were on the margin of subsistence level. Balta could not make use of the *kanunnames* in which the different values of the load is stated per administrative unit because she could not work in the Ottoman archives and John Alexander's valuable Ph. D. thesis was not used by her».

33. «Aufgrund ihrer Berechnungen kommt sie zu dem Schluß, daß die für die

πληξη διερωτώνται σε δημοσιεύματά τους γιατί δεν χρησιμοποίησα τον κανονισμό που εξέδωσε ο J. Alexander³⁴. Στον επίμαχο κανονισμό που συντάχθηκε το 1569, ο νομοθέτης έδινε την αντιστοιχία 1 *yük*=8 *kile* της Ισταμπούλ. Δεν ήταν προφανές για αυτούς ότι ήταν αδύνατον να χρησιμοποίησω ένα φορολογικό ντοκουμέντο, τον δεδομένο κανονισμό του 1569, για μετρολογικές αντιστοιχίες προηγούμενου αιώνα. Έπρεπε καταρχήν να λάβω υπόψη μου την τιμή του προϊόντος.

Έρχεται, λοιπόν, η μαρτυρία ενός καταστίχου του ίδιου σαντζακίου, του TT 35, για να αποδείξει περίτρανα τη λογική διαδικασία που ακολούθησα για να βρω τη χωρητικότητα του *himl* στα 1474. Η μαρτυρία του TT 35 δεν μπορεί να αμφισβητηθεί, όπως αμφισβητήθηκε ο συλλογισμός μου. Εγκαλεί σε θέση, η οποία μοιραία δεν μπορεί να είναι διαφορετική από αυτήν που είχα διατυπώσει, ως υπόθεση έρευνας, το 1983 στη διατριβή μου. Δεν σταματώ όμως στην αυτάρεσκη επιβεβαίωση της άποψής μου. Θα προχωρήσω παρακάτω παρακολουθώντας, στη διάρκεια ενός αιώνα, τις διακυμάνσεις τιμών και χωρητικότητας στο μέτρο του σταριού, το φορτίο (*yük* ή *himl*), στην ίδια περιοχή.

Αν, λοιπόν, το 1506, όπως είδαμε βάσει του TT 35, η τιμή ενός κοιλού σταριού ήταν 5 άσπρα στο βιλαέτι της Εύβοιας, είναι απολύτως λογικό να υποστηρίξει κανείς ότι πιθανότατα και στα τέλη του 15ου αι. θα είχε την αυτήν τιμή, εφόσον η χρονική διαφορά δεν είναι μεγάλη. Στο αχρονολόγητο κατάστιχο TT 989 του τέλους του 15ου αι. η τιμή του *himl* σταριού είναι 30 άσπρα,

Wirtschaft Euböas zentrale Getreideproduktion (Weizen, Geste) defizitär gewesen sein muß. Diese Berechnung geht von der Annahme aus, daß das Gewicht des *himl* (oder: *yük*) in Euböa dem von 4-5 Istanbuler Scheffeln (*kile*) entsprach, d.h. maximal 128, 280 kg betrug. Einem inzwischen publizierten kanunname von Euböa — Εδώ παραθέτει σε σημείωση τον κανονισμό από την έκδοση του J. Alexander — das der Verfasserin auch bekannt ist — zugolfe entsprachen jedoch einem *himl* in Euböa 8 Istanbuler *kile*, was die oben erwähnten Schlußfolgerung der Verfasserin in Frage stellen muß. Die Probleme der osmanischen Metrologie, für die auch ihre Ausführungen auf pp. 34f. berechnetes Zeugnis ablegen, hätten eine Aufnahme des vollständigen Textes des erwähnten kanunname in die revidierte Fassung der Arbeit und eine ausführlichere Diskussion unbedingt erforderlich gemacht. Die Ausführungen der Verfasserin in dieser Hinsicht (pp. 34f.) können überzeugen», *Der Islam* 69/1 (1992), σ. 150.

34. Είναι απορίας άξιο γιατί δεν αναφέρονται και στην παλαιότερη έκδοση του κανονισμού από τον Ö. L. Barkan. Βλ. Ö. L. B a r k a n, ό.π., σ. 341-343. Μια άλλη έκδοση του κανονισμού του σαντζακίου του Ευρίπου από το *χφ fonds turc ancien* 85 της Εθνικής Βιβλιοθήκης του Παρισιού δημοσιεύτηκε από τη Marie-Magdeleine L e f e b v r e, «Actes Ottomans concernant Gallipoli, la mer Egée et la Grèce au XVIe siècle», *Südost-Forschungen* 42 (1983), σ. 135 κ.εξ. Πρόσφατα ανακαλύψαμε στη Δημοτική Βιβλιοθήκη της Πόλης (Istanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları, Evrak Kısmı, 40/2) έναν αρχαιότερο των προηγούμενων κανονισμών, τον οποίο δημοσιεύουμε σε συνεργασία με τον Mustafa Oğuz.

γεγονός που μαρτυρεί ότι η χωρητικότητά του για τον φοροεισπράκτορα της δεκάτης είχε αυξηθεί σε σχέση με αυτήν του 1474· ήταν 6 κοιλιά.

Εφαρμόζω την ίδια συλλογιστική αξιοποιώντας μια πληροφορία από το TT 484 του 1570 που καταχωρίζουν οι Καρύδης και Kiel σε μελέτη τους³⁵. Εκεί αναφέρουν ότι η δεκάτη σταριού της Καρύδης ήταν 250 φορτία και αντιστοιχούσε σε 15.000 άσπρα. Συνεπώς 1 himl σταριού ετιμάτο 60 άσπρα. Λαμβάνοντας υπόψη τον σύγχρονο κανουνναμέ³⁶, που παρουσίασε πρώτος ο Ö. L. Barkan και αργότερα εξέδωσε ο J. Alexander, όπου και δηλώνεται ότι το 1569 1 yük (himl) ισοδυναμούσε με 8 κοιλιά (kile), διαπιστώνουμε ότι η τιμή του σταριού ανά κοιλιά αυξήθηκε κατά 50⁰/₀, διότι 1 κοιλιά πια ετιμάτο 7,5 άσπρα.

Αξίζει να γίνει μια ανακεφαλαίωση των δεδομένων μας σχετικά με το πώς διαμορφώνεται η χωρητικότητα του himl της Εύβοιας στη διάρκεια ενός αιώνα:

Έτη	Χωρητικότητα	Τιμή ανά κοιλιά
1474	4 ή 5 κοιλιά	5 ή 4 άσπρα
1490	6 κοιλιά	5 άσπρα
1506	7 κοιλιά	5 άσπρα
1570	8 κοιλιά	7,5 άσπρα

Ο παραπάνω πίνακας αποδεικνύει ότι τελικώς το μέτρο, στην περίπτωση μας το λεγόμενο φορτίο, είναι λογιστική μονάδα. Η χωρητικότητα του φορτίου (yük ή himl) καθορίζεται κάθε φορά από τις φορολογικές ανάγκες της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Συνεπώς η χωρητικότητά του δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται μηχανιστικά με απλές αναγωγές σε μεταγενέστερες ή προγενέστερες μαρτυρίες ακόμη και όταν πρόκειται για το ίδιο μέτρο της αυτής περιοχής. Η χωρητικότητά του συνδέεται άμεσα με την τιμή του προϊόντος που μετράται³⁷. Αυτό που παρατηρούμε είναι το εξής: όταν η τιμή του προϊόντος παρα-

35. Δ. Ν. Καρύδης - Μ. Κιελ, «Σαντζάκι του Ευρίπου, 15ος-16ος αι. Συνθήκες και χαρακτηριστικά της αναπτυξιακής διαδικασίας των πόλεων και των χωριών», *Τετράμηνα* 28-29 (1985), σ. 1894. Τον Νοέμβριο του 1997 με την ευκαιρία μιας αποστολής μου στο «Αρχείο Προεδρίας» είχα την ευκαιρία να κάνω αυτοψία στο εν λόγω κατάστιχο.

36. Ö. L. Barkan, *ό.π.*, σ. 341-343, J. Alexander, *ό.π.*, σ. 163-167. Πρόκειται για κανουνναμέ που αναφέρεται στο κατάστιχο TK 157 του Αρχείου της Αγκύρας (1569). Ο τελευταίος δεν δημοσιεύει το πρώτο τμήμα του κανουνναμέ όπου αναφέρεται η αντιστοιχία του himl σε κοιλιά, γιατί το ίδιο απόσπασμα το δημοσιεύει από ένα άλλο κατάστιχο, το TT 367, όπου επαναλαμβάνεται ο ίδιος κανουνναμέ. Το TT 367 είναι αχρονολόγητο αλλά είναι βέβαιο ότι συντάχθηκε στα χρόνια του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπή, *ό.π.*, σ. 137. Κατά τον A. Akgündüz το κατάστιχο είναι του έτους 927/1520· βλ. A. Akgündüz, *ό.π.*, τ. 5, σ. 386.

37. Για το εξαιρετικά ενδιαφέρον αυτό ζήτημα προτίθεμαι σύντομα να δημοσιεύσω μια μελέτη.

μένει η ίδια επί σειρά ετών, αυξάνει η χωρητικότητα του μέτρου. Αποδεικνύεται λοιπόν ότι η οθωμανική φοροτεχνική υπηρεσία δι' αυτού του τρόπου επέβαλλε αυξήσεις στους φόρους της αγροτικής παραγωγής και εξασφάλιζε υψηλότερες εισπράξεις, διατηρώντας ίδια την τιμή του φορολογούμενου προϊόντος.

Με τούτο το παράδειγμα γίνεται φανερό νομίζω ότι η οθωμανική μετρολογία πρέπει να γραφεί λαμβάνοντας υπόψη τον παράγοντα τιμή. Θέλω να πω ότι οι πολύτιμες μελέτες του J. Kabrda, του L. Beron και του H. Inalcik για τα διάφορα μέτρα της οθωμανικής αυτοκρατορίας θα πρέπει να συμπληρωθούν με τις τιμές των προϊόντων στη διάρκεια των αιώνων³⁸. Ο H. Inalcik με αφορμή μια παρατήρηση στο kile της Βοσνίας σημειώνει το εξής πολύ σημαντικό: «What is to be noted here is that the fixed price system was closely interrelated with the measuring. Fixing grain prices was the basis of the Ottoman finances as it made it possible to compute the revenues and their distribution among the timar-holders each with a fixed timar income determined in monetary units»³⁹.

Το φοροτεχνικό σύστημα της οθωμανικής αυτοκρατορίας είχε βεβαίως σεβαστεί τα διάφορα τοπικά μέτρα χωρητικότητας του σταριού, για να περιοριστώ μόνο στο παράδειγμα των δημητριακών. Πάντα όμως δινόταν η αντιστοιχία των μέτρων με το κοιλιά της Πόλης, ακριβώς για να υπάρχει ένα σημείο αναφοράς στην εισπράξη της δεκάτης. Η τιμή ήταν δεδομένη και σπάνια εμφανίζεται στον κανουνναμέ, βγαίνει από τις καταστιχώσεις των τιμαριών στη διάρκεια των αιώνων. Συνεπώς δεν αρκεί το γράμμα της φορολογικής νομοθεσίας μιας εποχής για τη χωρητικότητα ενός μέτρου σε μια εποχή. Χρειάζεται οικονομική σκέψη στην προσέγγιση τέτοιων προβλημάτων και όχι φορμαλισμός. Η αλήθεια στην οικονομία είναι πάντα κρυμμένη πίσω από τους αριθμούς. Δεν βοά από μόνη της.

Ο W. Kula το έχει πει πολύ καλά: «Les mesures des sociétés primitives, celles du Moyen Age européen et les mesures populaires que nous connaissons grâce aux ethnographes, ont une signification sociale déterminée qui explique la grandeur des unités, leur diversité territoriale et, parfois, leur variabilité dans le temps. Pour un historien, un historien

38. J. Kabrda, «Poids et mesures employés dans les sandjaks balkaniques aux XVIe et XVIIe siècles. Contribution à la métrologie ottomane», *Sbornik Praci Filosofické Fakulty Brnenské University* 20 (1968), σ. 103-129. L. Beron, «Problèmes de la métrologie dans les territoires balkaniques à l'époque de la domination ottomane (XV-XIXe ss)», *Études Balkaniques* 1975/2, σ. 22-39. H. Inalcik, «Introduction to Ottoman Metrology», *Turcica* XV (1983), σ. 311-348. Του ίδιου, «Yük (Himl) in Ottoman Silk Trade Mining, and Architecture», *Turcica* XVI (1983), σ. 131-156.

39. H. Inalcik, «Introduction to Ottoman Metrology», *ό.π.*, σ. 333.

économiste notamment, comprendre ce problème est plus important que de savoir les équivalents métriques des anciennes mesures (bien que cela soit toujours utile). Les mesures anciennes peuvent nous paraître imprécises et susceptibles de susciter de très nombreux malentendus. Cependant, il ne faut pas les interpréter d'une manière anachronique»⁴⁰.

iii. *Taru Tahrir 196* (Ραμαζάν 946/10. 1 - 8.2.1540)

Στις σελίδες 206-213 του τιμαριακού αυτού καταστίχου καταγράφονται 9 τιμάρια των ανδρών της φρουράς του Κιζιλ Χισάρ, η οποία αποτελείται από 60 φρουρούς, 2 πυροβολητές, τον κεχαγιά και τον φρούραρχο (συνολικά 64 άτομα). Απογράφεται μόνο το φορολογικό εισόδημα των χωριών:

	Τιμάρια Τιμαριώτες	Οικισμοί	Εισόδημα άσπρα
1.	(1) ⁴¹	Κακός Δρυμός Αρμυροπόταμος (α) Μόσχος (α) δεκάτη των φαριών του Κιζιλ Χισάρ	3.000 504 432 64 = 4.000
2.	(3) ⁴²	Πυργί	5.700
3.	(4) ⁴³	Φρυγάνι	11.500
4.	(9) ⁴⁴	Ρούκλια Μεσοχώρι	9.400 3.000 = 12.600
5.	(2) ⁴⁵	Χειροδύναμο	2.900
6.	(1)	Άγια Πηγή	1.600
7.	(1)	Καψούρι	1.400
8.	(4) ⁴⁶	Χτένα Καλέντζι	3.000 2.600 = 2.600
9.	(35) ⁴⁷	Κάρυστος Μπαμπά	48.600 600 = 49.200

40. W. Kula, *Les mesures et les hommes*, μτφ. από τα πολωνέζικα J. Ritt, Πάρισι 1984, σ. 10.

41. Τιμάριο του φρουράρχου του κάστρου του Κιζιλ Χισάρ.

42. Το εισόδημα των τιμαριωτών είναι: 2.800, 1.500 και 1.400 άσπρα.

43. 3 τιμαριώτες × 1.500 άσπρα και 5 τιμαριώτες × 1.400 άσπρα.

44. Κάθε σπαχής είχε εισόδημα 1.400 άσπρα.

45. Με εισόδημα 1.500 και 1.400 άσπρα.

46. Το μερίδιό τους είναι 1.400 άσπρα.

47. Δύο τιμαριώτες έχουν 1.500 άσπρα ετήσιο εισόδημα και οι υπόλοιποι 33 τιμαριώτες 1.400 άσπρα.

iv. *Taru Tahrir 367* (εποχή Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπή, 1520-1566)⁴⁸

Στη σελίδα 71 του συνοπτικού αυτού καταστίχου δηλώνεται ο πληθυσμός και το εισόδημα των χωριών της Καρυστίας, τα οποία συνιστούν τιμάρια των ανδρών της φρουράς του κάστρου της. Συνολικά σύμφωνα με καταχώριση του γραφέα νέμονται:

πόλη: 1

χωριά: 12

αγροτικές περιοχές: 1 (3 ωστόσο καταγράφονται στο κατάστιχο)

Μουσουλμάνοι: 3 οικογένειες

Ο φορολογούμενος χριστιανικός πληθυσμός είναι:

618 οικογένειες (631)⁴⁹

103 άγαμοι (124)

64 χήρες (25)

Φορολογικό εισόδημα: 106.601 άσπρα (86.596)

Οικισμοί	Πληθυσμός			Εισόδημα άσπρα
	Σπ	Α	Χ	
Ρούκλια ή Δρυμός	36	3	3	6.037
Πυργί	33	9	1	4.064
Κομιτός ή Όρος (α)				536
Μελισσινά	85	14	8	10.500
Φρυγάνι	39	8	2	6.602
Μιροκαλέντζι	24	8	2	5.904
Χτένα	42	7	2	4.212
Κακός Δρυμός	19	4	1	2.210
Άγια Πηγή	5	2	1	970
Καψούρι	13	12	2	1.872
Αρμυροπόταμος (α)				312
Μετόχι	14	3	2	3.113
Καμάρα (α)				464
Κάρυστος	299 + 3	41		37.100
Χερόντ	12	10	1	2.200
Μπαμπά	10			500

v. *Taru Tahrir 420* (εποχή Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπή, 1520-1566)

Πρόκειται για κατάστιχο όπου αποκλειστικά απογράφονται τα τιμάρια που ανήκαν σε άνδρες των κάστρων του λιβά του Έγριμποζ. Δεν σημειώνεται ο πλη-

48. Βλ. σημ. 36.

49. Οι αριθμοί εντός παρενθέσεως προέκυψαν από τις δικές μας μετρήσεις.

θυσμός των χωριών παρά μόνο το φορολογικό εισόδημα, το οποίο εισέπρατταν ως αμοιβή για τις υπηρεσίες τους οι τιμαριώτες:

	Τιμάρια Τιμαριώτες	Οικισμοί	Εισόδημα άσπρα
1.	(1)	Μπεζάνοι	3.000
2.	(1)	Ρούκλια ⁵⁰	1.137
3.	(2) ⁵¹	Μελισσινά	10.500
4.	(3) ⁵²	Ρούκλια	4.800
5.	(2)	Πυργί	4.064
		Κομιτός ή Μάδαρος (α)	536 = 4.600
6.	(14) ⁵³	Φρυγάνι	6.604
		Μιροκαλέντζι	5.904
		Χτένα	4.212
		Κακοδρυμός	2.210
		Άγια Πηγή	970 = 19.900
7.	(3) ⁵⁴	Μεσοχώρι	3.141
		Καμάρα	469 = 3.608
8.	(35) ⁵⁵	Κάρυστος	37.100
		Μπαμπά	500
9.	(2) ⁵⁶	Χεροδύναμο	2.200

vi. *Taru Tahrir 431* (χωρίς χρονολογία)

Αναλυτικό κατάστιχο 1.084 σελίδων. Περιλαμβάνει την απογραφή του σαντζακίου του Έγριμποζ επί Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπή (1520-1566). Δυστυχώς διαβρωμένο από την υγρασία είναι αδύνατον να διαβαστεί.

vii. *Taru Tahrir 484* (977/1569-1570)

Πρόκειται για αναλυτικό κατάστιχο του λιβά του Έγριμποζ, όπου καταγράφεται ο πληθυσμός και οι φόροι των χωριών:

	Τιμάρια Τιμαριώτες	Οικισμοί	Εισόδημα άσπρα
1.	χάσι του μιλριβά	Φρυγάνι	14.000
	»	Χτένα	6.500
	»	Καψούρι	3.000

50. Στον τιμαριώτη αυτόν εκχωρείται μέρος των φορολογικών προσόδων του χωριού

51. Τα μερίδια των δύο τιμαριωτών είναι 10.000 και 500 άσπρα.

52. Τα μερίδιά τους είναι: 3.000, 1.200 και 600 άσπρα.

53. 3 τιμαριώτες×1.400 άσπρα, 10 τιμαριώτες×1.200 άσπρα και 1×1.300 άσπρα.

54. Με μερίδιο ο καθένας 1.200 άσπρα.

55. 4 τιμαριώτες×1.300 άσπρα, 23×1.200 άσπρα και 6×660 άσπρα.

56. Με μερίδια 1.500 και 700 άσπρα.

	Τιμάρια Τιμαριώτες	Οικισμοί	Εισόδημα άσπρα
	χάσι του μιλριβά	Καλέντζι	4.200
2.	(1) ⁵⁷	Κακοδρυμός	4.000
3.	(3) ⁵⁸	Πυργί	5.584
		Κομιτός (α)	216 = 5.800
4.	(10) ⁵⁹	Ρούκλια	12.000
5.	(3) ⁶⁰	Χεροδύναμο	4.300
6.		Μεσοχώρι	3.345
7.	(3) ⁶¹	Μεζραάς ⁶²	255 = 3.600
		Άγια Πηγή	2.100
8.	(1)	Λιβαδάκι (α)	900
9.	(46) ⁶⁴	Κιζίλ Χισάρ	54.800
		Μπαμπά	1.000

viii. *Fonds 2A, a.e. 219A* (20 Μουχαρρέμ 1053/10 Απριλίου 1643)⁶⁵

Συνοπτικό κατάστιχο κεφαλαικού φόρου των απίστων του βιλαετίου Έγριμποζ και Κιζίλ Χισάρ (icmal defter-i cizye vilayet-i Eğriboz ve Kızıl Hisar), όπου καταγράφονται 157 χωριά, 18 τσιφλίκια και 4.374 hane. Στον καζά του Έγριμποζ καταγράφονται 3.597 οικογ. και 777 στον καζά του Κιζίλ Χισάρ:

Οικισμοί	Πληθυσμός	Οικισμοί	Πληθυσμός
Κιζίλ Χισάρ	220 οικογ.	Κιλάδα	6 οικογ.
Στούρα	200	Πλατανιστός	50
Φρυγάνι	40	Πυργί	25
Μεσοχώρι	15	Χεροδύναμο	35
Χτένα	20	Άγια Πηγή	6
Ζάρκα	25	Δράμτσι	40
Κουτουμουλά ή Ζέρμπιστα	20	Ρούκλια	45
Καψούρι	15	Κιρατζά Κεμπέρ	15

57. Φρούραρχος στο κάστρο του Κιζίλ Χισάρ.

58. Τα μερίδιά τους είναι: 2.800, 1.600 και 1.400 άσπρα.

59. 6 τιμαριώτες×1.400 άσπρα, 3 τιμαριώτες×700 άσπρα και 1 τιμαριώτης με εισόδημα 1.500 άσπρα.

60. 2 τιμαριώτες με εισόδημα 1.400 άσπρα και 1 με εισόδημα 1.500 άσπρα.

61. Με μερίδιο ο καθένας 1.200 άσπρα.

62. Ο απογραφείας δεν σημείωσε το όνομα της αγροτικής περιφέρειας.

63. Με μερίδια 700 και 1.400 άσπρα.

64. Με μερίδια: 5 τιμαριώτες×1.500 άσπρα, 28 τιμαριώτες×1.400 άσπρα και 13 τιμαριώτες×700 άσπρα.

65. Το κατάστιχο βιβλιογραφείται στο *Répertoire de registres de cizye conservés dans le Département Oriental de la Bibliothèque Nationale «Cyrille et Méthode»*, Σόφια 1983, no 259.

ix. *Maliyeden Müdenver 561* (Ραμαζάν 1055/21.10 - 19.11.1645)⁶⁶

Αναλυτικό κατάστιχο κεφαλικού φόρου όπου καταγράφονται με τα ονόματά τους οι αρχηγοί των οικογενειών. Συνολικά στον λιβά της Εύβοιας εγγράφονται 4.378 οικογένειες. Στον καζά του Κιζιλ Χισάρ (σ. 262-268) 777 οικογένειες πληρώνουν κεφαλοχάρατσο:

Οικισμοί	Πληθυσμός	Οικισμοί	Πληθυσμός
Κιζιλ Χισάρ	220 οικογ.	Κιλάδα	6 οικογ.
Στούρα	200	Πλατανιστός	50
Φρυγάνι	40	Πυργί	25
Μεσοχώρ	15	Χεροδύναμο	35
Χτένι	20	Άγια Πηγή	6
Ζάρκα	25	Δράμεσι	40
Κουτουμουλά ή Ζέρμπιστα	20	Ρούκλια	45
Καψούρι	15	Κιρατζά Κεμπίρ	15

x. *Maliyeden Müdenver 1000* (1056/1646)

Συνολικά στο βιλαέτι της Εύβοιας εγγράφονται 4.392 σπίτια να πληρώνουν κεφαλικό φόρο (σ. 76-80). Στον καζά του Κιζιλ Χισάρ ο φορολογούμενος πληθυσμός είναι 620 οικογένειες:

Οικισμοί	Πληθυσμός	Οικισμοί	Πληθυσμός
προάστια του Κιζιλ Χισάρ	190 οικογ.	Κιλάδα (κλεισούρα)	4 οικογ.
Στύρα	120	Πλατανιστός	45
Φρυγάνι (κλεισούρα) ⁶⁷	36	Πυργί (κλεισούρα)	22
Μεσοχώρ	12	Χεροδύναμο (κλεισούρα)	31
Χτένα (κλεισούρα)	18	Άγια Πηγή (κλεισούρα)	6
Ζάρκα	15	Δράμεσι	39
Ζέρμπιστα	17	Ρούκλια (κλεισούρα)	40
Καψούρι (κλεισούρα)	13	Κιρατζά Κεμπίρ	12

xi. *Fonds 2A, a.e. 319A* (28 Τζεμαζιούλ αχίρ 1060/28 Ιουνίου 1650)

Συνοπτικό κατάστιχο κεφαλικού φόρου του βιλαετίου Έγριμποζ και Κιζιλ Χισάρ⁶⁸. Καταγράφονται συνολικά 194 χωριά και 3.494 hane. Ανά ναχιγιέδες:

66. Ο M. Kiel το χρονολογεί στο 1642, βλ. M. Kiel, «Remarks on the Administration of the Poll Tax», ό.π., σ. 77 και 81.

67. Ο τουρκικός όρος στο κατάστιχο είναι derbend. Οι κάτοικοι των 8 χωριών προσφέρουν υπηρεσία φυλάσσοντας τα περάσματα γύρω από τα χωριά τους. Τούτο σημειώνεται στο φορολογικό κατάστιχο γιατί οι κάτοικοι των εν λόγω χωριών είχαν διαφορετική φορολογική μεταχείριση, για την υπηρεσία που παρείχαν.

68. *Répertoire de registres de cizye conservés dans le Département Oriental*, ό.π., n° 326.

Έγριμποζ με 55 χωριά, όπου 942 οικογένειες καταβάλλουν κεφαλικό φόρο· Μαντούδι με 64 χωριά και φορολογούμενες 699 οικογένειες· Αυλωνάρι με 62 χωριά και φορολογούμενες 1.225 οικογένειες. Στον καζά του Κιζιλ Χισάρ, ο οποίος περιλαμβάνει 16 οικισμούς, απογράφονται 650 οικογένειες:

Οικισμοί	Πληθυσμός	Οικισμοί	Πληθυσμός
Κιζιλ Χισάρ	190 οικογ.	Κιλάδα	4 οικογ.
Στύρα	160	Πλατανιστός	35
Φρυγάνι	36	Πυργί	22
Μεσοχώρ	12	Χεροδύναμο	31
Χτένα	18	Άγια Πηγή	6
Ζάρκα	15	Δράμεσι	39
Ζέρμπιστα	17	Ρούκλια	40
Καψούρι	13	Κιρατζά Κεμπίρ	12

xii. *TT 797* (1079/1668-1669)

Πρόκειται για κατάστιχο που απογράφει τους τιμαριώτες από τα σαντζάκια του Μοριά, Μυστρά, Ναύπακτο, Εύβοια κ.λπ. που έλαβαν μέρος στην κατάληψη του Ηρακλείου. Καταγράφονται ανά σαντζάκι. Από την περιοχή της Καρύστου μόνο ο τιμαριώτης του χωριού Καλέντζι έλαβε μέρος.

xiii. *Maliyeden Müdenver 7153* (Σαφέρ 1083/29.5 - 26.6.1672)

Τιμαριακό κατάστιχο του σαντζακίου του Έγριμποζ το οποίο συντάχθηκε επί Μεχμέτ Δ'. Στις σελίδες 19-20 και 47-50 καταγράφονται τα τιμάρια των ανδρών της φρουράς του Κιζιλ Χισάρ:

	Τιμάρια Τιμαριώτες	Οικισμοί	Εισόδημα άσπρα
1.	(1)	Καψούρι	3.000
2.	(2) ⁶⁹	Καλέντζι	4.200
3.	(1)	Κακός Δρυμός	4.000
4.	(3) ⁷⁰	Πυργί	5.800
5.	(10) ⁷¹	Ρούκλια	12.000
6.	(3) ⁷²	Χεροδύναμο	4.200
7.	(2) ⁷³	Μεσοχώρι	2.800
8.	(2) ⁷⁴	Άγια Πηγή	2.100

69. Τα μερίδια των δύο τιμαριωτών είναι 3.000 και 1.200 άσπρα.

70. Τα μερίδιά τους είναι: 1.400, 1.600 και 2.800 άσπρα.

71. 6 τιμαριώτες×1.400 άσπρα, 3 τιμαριώτες×700 και 1 με 1.500 άσπρα εισόδημα.

72. 2 τιμαριώτες×1.400 άσπρα και 1 με 1.500 άσπρα εισόδημα.

73. Ο καθένας έχει εισόδημα 1.400 άσπρα.

74. 1.400 και 700 άσπρα.

xiv. *Maliyeden Müdevver 4914* (1102-1103/1690-1692)

Κατάστιχο κεφαλικού φόρου⁷⁵ του σαντζακίου του Έγγριμποζ, όπου ο συνολικός φορολογούμενος πληθυσμός 4.378 hane απογράφεται ονομαστικά. Στον καζά Κιζιλ Χισάρ απογράφονται 523 σπίτια στους εξής συνοικισμούς:

Οικισμοί	Πληθυσμός	Οικισμοί	Πληθυσμός
Λάλας	24 οικογ.	Δράμεσι	18+6 οικογ.
Καλύβια	18	Κιρατζά	17
Νικάσι	46	Ζάρκα	15
Ντεγιρμέν	17+18	Χτένι	10
Στούρα	64+27	Φρυγάνι	29
;+ Δετός	24	Άγια Πηγή	3
Μεσοχώρ	14	Πέτρος (α)	3
Χεροδύναμο	15	Ζέρμπιστα	26
Πυργί	7	Άγιος Γιάννης	29
Πλατανιστός	28	Άγιος Λουκάς	37
Ρούκλια	8+7	τσιφλίκι του	
Καψούρ	9	άπιστου Αχμέτ	5

Στο τέλος της απογραφής ο γραφέας κατατάσσει τον πληθυσμό σε τρεις φορολογικές κατηγορίες ανάλογες με το ποσό του χαρατσιού που πληρώνουν: 'ala=28 οικογένειες, evsat=281 οικογένειες, edna=214 οικογένειες.

Η κατηγοριοποίηση αυτή εμμέσως υποδηλώνει το οικονομικό status του πληθυσμού, την εισοδηματική τους δηλαδή κλίμακα. Η συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων της Καρυστίας κατατάσσεται σε φτωχά στρώματα, στη δεύτερη και τρίτη κατηγορία χαρατσιού. Σύμφωνα με πηγές που επεξεργάστηκε ο H. Hadzibegić οι τιμές του χαρατσιού το 1102/1691 ήταν 9 γρόσια για τους 'ala, για τους evsat 4,5 και για τους edna 2,25 γρόσια⁷⁶.

II. ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΚΑΡΥΣΤΙΑΣ

Άγια Πηγή

Ο οικισμός καταχωρίζεται στις οθωμανικές πηγές που μελετήσαμε ως Αγιοπηγή ή Άγια Πηγή, ονομασία που παραπέμπει αυτόματα στην ονομασία Ζωοδόχος Πηγή. Στις απογραφές του νεοελληνικού κράτους δεν απαντάται οικισμός στην Καρυστία με την ονομασία Άγια Πηγή ή Ζωοδόχος Πηγή. Ο Κ.

75. M. Kiel, «Remarks on the Administration of the Poll Tax», *ό.π.*, σ. 81.

76. H. Hadzibegić, «Dzizya ili haraç», *Prilozi za Orijentalnu Filologiju*, τ. III-IV (1952-3), σ. 55-135 και τ. V (1954-5), σ. 43-102.

Α. Γουναρόπουλος αναφέρει συνοικία Αγία Πηγή κοντά στους Μύλους της Καρύστου⁷⁷. Ο Τέλης Δεληγιώργης με πληροφόρησε ότι υφίσταται ως σήμερα τοποθεσία με ονομασία Αγία Πηγή στην κοινότητα Μύλων, γνωστή στους ντόπιους ως Αγία Μπηγή. Κατά την παράδοση επρόκειτο για χωριό με πολλά αμπέλια. Ακόμη έθεσε υπόψη μου άλλους δύο τόπους στην Καρυστία με την ίδια ονομασία: ο ένας κοντά στον Μπούρο, όπου βρίσκεται η εκκλησία της Αγίας Ειρήνης και ο δεύτερος στο Καστρί της περιοχής Γεραιστού. Τη δεύτερη αυτή τοποθεσία καταγράφει και ο W. P. Chapman⁷⁸. Επίσης τοποθεσία Πηγή με εκκλησιά της Ζωοδόχου Πηγής υπάρχει και στο Μοντοφόλι⁷⁹.

Στο κατάστιχο Cevdet 0.73 του 1474 δεν καταγράφεται οικισμός Άγια Πηγή. Απαντάται όμως στο TT 989, σ. 116, στο τέλος του 15ου αι., όπου μαζί με την Κάρυστο και το χωριό Ζερμπίσα αποτελούν ένα τιμάριο, του οποίου την επικαρπία έχουν 19 άνδρες της φρουράς του κάστρου της Καρύστου:

Πληθυσμός

σπίτια: 20 χήρα: 1

Φόροι: 805 άσπρα

σπέντζα: 506

φόρος υπηρεσιών (resm-i hizmet)⁸⁰: 120

στάρι, 15 φορτία (himl): 450

κριθάρι, 15 φορτία: 225

βαμβάκι: 10

Στην πρώτη δεκαετία του 16ου αι. με βάση το TT 35, σ. 450, το χωριό είναι τιμάριο ενός φρουρού του κάστρου της Καρύστου:

Πληθυσμός

σπίτια: 8 άγαμοι: 1 χήρες: 2

Φόροι: 1.503⁸¹ άσπρα

σπέντζα: 227

φόρος κοπής χόρτου (resm-i otluk): 48

στάρι, 17 φορτία: 595

κριθάρι, 15 φορτία: 225

βρώμη, 3 φορτία: 30

φόρος προβάτων: 65

φόρος λιναλαίου: 30

δασμός για το εισαγόμενο κρασί: 25

λινάρι, 30 δεμάτια (demet): 60

δεκάτη κουκουλιών: 50

μούστος, 3 μέτρα (medre): 30

φόρος κρασιού: 10

δεκάτη βαμβακιού: 8

δεκάτη κουκιών, ρεβυθιών: 10

δεκάτη κρεμμυδιών: 10

φόρος γάμου και φόρος επί των προστίμων: 70

Το 1539 (TT 196, σ. 211) εξακολουθεί να αποτελεί τιμάριο ενός φρουρού του Κιζιλ Χισάρ στον οποίο αποφέρει εισόδημα 1.600 άσπρων. Σε δύο

77. Κ. Α. Γουναρόπουλος, *ό.π.*, σ. 95.

78. W. P. Chapman, *Karystos: City-State and Country Town*, χ.χ., σ. 139.

79. Στ. Παπαμιχαήλ, *Ας γνωρίσουμε την Κάρυστο*, Κάρυστος 1993, σ. 79.

80. Περὶ του φόρου αυτού βλ. παραπάνω.

81. Στην πραγματικότητα το άθροισμα των φόρων είναι 1.493 άσπρα.

άλλες απογραφές που πραγματοποιήθηκαν στα χρόνια του σουλτάνου Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπή (1520-1566), το χωριό Άγια Πηγή παρουσιάζεται με συρρικνωμένο πληθυσμό και φορολογικό εισόδημα. Στο ΤΤ 367, σ. 71, ο πληθυσμός της είναι 5 σπίτια, 2 άγαμοι και 1 χήρα, οι οποίοι πλήρωναν ετησίως 970 άσπρα. Το ίδιο ποσό φόρων καταχωρίζεται και στο ΤΤ 420, σ. 186, όπου το χωριό Άγια Πηγή μαζί με τα χωριά Φρυγάνι, Μιροκαλέντζι, Χτένα και Κακοδρυμό αποτελούν τιμάριο 19.900 άσπρων που νέμονται 14 φρουροί του Κιζιλ Χισάρ.

Το 1570 σύμφωνα με το κατάστιχο ΤΤ 484, σ. 401-402, το χωριό Άγια Πηγή είχε φορολογούμενο πληθυσμό 13 σπίτια, 5 αγάμους και 2 χήρες. Οι φόροι τους ανέρχονταν σε 2.100 άσπρα. Αναλυτικά:

σπέντζα: 480	βαμβάκι, 10 μπάλες (teker) ⁸² : 60
φόρος κοπής χόρτου: 78	φόρος προβάτων: 176
στάρι, 10 φορτία: 600	φόρος χοίρων: 10
κριθάρι, 10 φορτία: 300	φόρος γάμου και φόρος destbâni: 40
βρώμη, 2 φορτία: 32	το μισό ποσό του φόρου επί των προστίμων: 50
φασόλια, 2 φορτία: 120	μούστος, 3 μέτρα: 39
κεχρί, 2 φορτία: 60	φόρος κρασιού (resm-i karış): 10
λινάρι, 15 δεμάτια: 45	

Έναν αιώνα αργότερα το 1672 σύμφωνα με το τιμαριακό κατάστιχο MAD 7153, σ. 48, το ποσό των φόρων της Άγιας Πηγής εξακολουθεί να είναι το ίδιο, δηλαδή 2.100 άσπρα, τα οποία μοιράζονται δύο άνδρες της φρουράς του Κιζιλ Χισάρ.

82. Κατά το λεξικό του Sir James W. Redhouse (*A Turkish and English Lexicon*, Beirut 1987) teker=wheel, circular, round. Εξ ου και επέλεξα να μεταφράσω το μέτρο με τη λέξη μπάλα, που χρησιμοποιείται ως όρος στην Ελλάδα για τη μέτρηση τόσο του βαμβακιού όσο και του χόρτου που προορίζεται για τροφή των ζώων. Το λεξικό του I. Xλωρού (*Λεξικόν Τουρκο-Ελληνικόν*, τ. Α', Κωνσταντινούπολη 1899, σ. 547) αναφέρει ότι από το μόριο teker προέρχεται η λέξη değirmi=σφαιρικός και değirmen=μύλος. Φυσικά το teker δεν έχει σχέση με το ταγάρι (tağar) που χρησιμοποιεί στην έκδοσή της η Marie-Magdeleine Lefebvre. Η ορθογραφία των δύο λέξεων είναι εντελώς διαφορετική, όπως εξάλλου και η χρήση των δύο μέτρων. Στον κανονισμό της Βύβουας αναφέρεται ότι 1 teker=4 οκάδες στον κανονισμό της Λαμίας υπάρχει η διευκρίνιση ότι 1 teker=4 οκάδες όταν είναι σύσπορο, και 264 δράμια (dirhem) όταν είναι καθαρό. Η χρήση των δύο teker, το ένα για το σύσπορο και το άλλο για το καθαρό βαμβάκι, μαρτυρεί ότι υπήρχε μία τιμή και για τις δύο ποιότητες βαμβακιού, τουλάχιστον στον 16ο αι. Η χρήση του μεγάλου ή του μικρού teker συνδέεται με την ποιότητα του προϊόντος. Βλ. Ö. L. Barkan, ό.π., σ. 341 §8 και J. Kabrda, «Poids et mesures employés dans les sandjaks balkaniques aux XVIIe et XVIIIe siècles», *Sbornik Praci Filosofické Fakulty Brnenské University* 20 (1968), σ. 108. Βλ. επίσης τον κανονισμό της Λαμίας, J. Kabrda, «Ο τουρκικός κώδικας (kanunname) της Λαμίας. Συμβολή στη μελέτη των τουρκικών ιστορικών πηγών των σχετικών με την ιστορία της Ελλάδας», *Ελληνικά* 17 (1962), σ. 214. Τέλος βλ. A. Kğündüz, ό.π., τ. 5, σ. 387.

Στις καταστιχώσεις του κεφαλοχάρτσου στο δεύτερο μισό του 17ου αι. ο φορολογούμενος πληθυσμός του χωριού είναι 6 σπίτια⁸³ με εξαίρεση το κατάστιχο MAD 4914 των ετών 1690-1692, όπου 3 σπίτια μόνο καταγράφονται ως πληθυσμός που υποχρεούται στην καταβολή χαρτασιού.

Δεν είναι δυνατόν πριν ολοκληρωθεί η έρευνα σε καταστιχώσεις των επομένων αιώνων να συνδεθεί η πληθυσμιακή συρρίκνωση του χωριού που παρατηρείται στον 17ο αι. με την απουσία του στις απογραφές του 19ου αι. Με άλλα λόγια, η πληθυσμιακή συρρίκνωση της Άγιας Πηγής δεν συνηγορεί αναγκαστικά υπέρ της άποψης ότι το χωριό εγκαταλείφθηκε με την πάροδο του χρόνου. Πολύ περισσότερο όταν μάλιστα δεν είναι γνωστή η ακριβής θέση του οικισμού, η οποία θα μας βοηθούσε να αποκλείσουμε την περίπτωση να έχει επέλθει αλλαγή της ονομασίας του.

Άγιος Γιάννης

Στο κατάστιχο κεφαλικού φόρου του έτους 1690-1692 καταγράφεται με φορολογούμενο πληθυσμό 29 οικογένειες ως χωριό του καζά Κιζιλ Χισάρ. Δεν απαντά σε προηγούμενες απογραφές της Καρυστίας, γιατί προφανώς υπαγόταν διοικητικά, οικονομικά στον ναχιγιέ του Αυλωναρίου, με τα χωριά του οποίου απογράφεται. Αυτό πιστοποιεί η απογραφή του 1474 όπου ο Άγ. Γιάννης υπάγεται στον ναχιγιέ της Κλαδιάς Αυλωναρίου⁸⁴.

Άγιος Λουκάς

Στο κατάστιχο κεφαλικού φόρου του έτους 1690-1692 καταγράφεται με 37 οικογένειες μαζί με τα χωριά του καζά Κιζιλ Χισάρ. Δεν απαντά σε προηγούμενες απογραφές της Καρυστίας, γιατί προφανώς υπαγόταν διοικητικά, οικονομικά στον ναχιγιέ του Αυλωναρίου, με τα χωριά του οποίου απογράφεται. Το 1474 το χωριό Άγ. Λουκάς υπάγεται στον ναχιγιέ της Κλαδιάς Αυλωναρίου⁸⁵.

Αετός και Πθριο (;)

Ο Αετός και ο δεύτερος, αναμφίβολα, γειτονικός οικισμός, που η ανάγνωση του ονόματός του είναι προβληματική, απαντώνται, για πρώτη φορά, το 1690-1692 στο κατάστιχο κεφαλικού φόρου των χωριών του καζά Καρυστίας. 24 οικογένειες καταγράφονται ως πληθυσμός που πληρώνει κεφαλοχάρτσο, 4 εκ των οποίων ήσαν μετανάστες από το χωριό Όριο και μια από τη Χαλιίδα.

83. F. 2A, a.e. 219, MAD 561, MAD 1000, F. 2A, a.e. 319A.

84. Evangelia Baltá, *L'Eubée*, ό.π., σ. 213, 241, 312, 324.

85. Στο ίδιο, σ. 213, 240, 312, 323-324.

*Αρμυροπόταμος*⁸⁶

Καταγράφεται ως αγροτική τοποθεσία σε δύο κατάστιχα: στο ΤΤ 367 (16ος αι.) με φορολογικό εισόδημα 312 άσπρα και στο ΤΤ 196 (1540) με φορολογικό εισόδημα 504 άσπρα. Στο τελευταίο αυτό κατάστιχο αναφέρεται και η ακριβής θέση του. Ο γραφέας διευκρινίζει ότι η αγροτική θέση με την ονομασία Αρμυροπόταμος βρίσκεται στα σύνορα του χωριού Ζάρκα (σήμερα Ζάρακες). Συνεπώς ο σημερινός οικισμός Αρμυροποτάμου, ο οποίος βρίσκεται ανάμεσα στα χωριά, προς βορρά, Ζάρακες και, προς νότο, Μεσοχώρια, πρέπει να προήλθε από εγκατάσταση καλλιεργητών στην αγροτική αυτή θέση, που περιγράφουν τα κατάστιχα του 16ου αι.

*Δράμει*⁸⁷

Οι πληροφορίες που διαθέτουμε για τον οικισμό στα χρόνια που εξετάζουμε προέρχονται από πέντε κατάστιχα κεφαλικού φόρου, στα οποία σημειώνεται μόνον ο αριθμός των οικογενειών που υποχρεούνται στην καταβολή χαρτσιού:

1642-43: 40 οικογένειες

1645: 40 »

1646: 39 »

1650: 39 »

1690-92: 18 οικογένειες και 6 που χαρακτηρίζονται «γιοι και ξένοι» Οι τελευταίοι ασφαλώς συνιστούν διαφορετική φορολογική κατηγορία χαρτσιού.

Η ονομασία του οικισμού πρέπει κατά πάσα πιθανότητα να προήλθε από ανθρωπωνύμιο. Μόνο στο χωριό Πυργί, το 1506-1507, καταγράφονται 5 οικογένειες με την επωνυμία *Drameşi*.

*Ζάρκα*⁸⁸

Στην απογραφή του 1474 αναφέρεται ως μεζραάς στον ναχιγιέ της Κλαδιάς, που υπάγεται στο Αυλωνάρι⁸⁹. Ως χωριό απαντά για πρώτη φορά το 1506 στο ΤΤ 35, σ. 449, όπου ο απογραφέας σημειώνει ότι το χωριό δεν είχε συμπεριληφθεί στο παλιό κατάστιχο (*haric ez defter-i 'atik*) και συνεπώς απογράφεται για πρώτη φορά η φορολογική του πρόσδοδος. Σημειώνεται επίσης ότι οι αγρότες από άλλα χωριά που έρχονταν και καλλιεργούσαν τη γη των Ζάρκων

86. Από το 1912 αποτελεί την κοινότητα Αρμυροποτάμου, βλ. *Έκδοσις της Κεντρικής Ενώσεως δήμων και κοινοτήτων της Ελλάδος, 11 Νομός Ευβοίας*, σ. 88-89.

87. Το χωριό μετονομάστηκε το 1954 Ευαγγελισμός.

88. Κ. Α. Γουνάρόπουλος, *ό.π.*, σ. 125. Σήμερα Ζάρακες βλ. Ν. Ε. Ξανθούλης, «Σύστασις και εξέλιξις του Νομού Ευβοίας, Β' Μέρος», *ΑΕΜ* 18 (1972), σ. 94.

89. *Evangelia Balta, L'Eubée*, *ό.π.*, σ. 215 και 247.

υποχρεούνταν στην καταβολή δεκάτης (*haricdan dahi ekerler 'öşur virurler*). Η τελευταία αυτή σημείωση επιβεβαιώνει τη μαρτυρία του 1474 ότι τα Ζάρκα ήταν μεζραάς, καλλιεργούμενη περιοχή μη μόνιμως κατοικούμενη. Επιπλέον πληροφορούμαστε ότι, ενώ τα Ζάρκα το 1506 καταγράφονται ως μικρός οικισμός, εξακολουθεί η γη τους να καλλιεργείται από κατοίκους γειτονικών χωριών. Νομίζω ότι η περίπτωση του χωριού αυτού διευκρινίζει τη διαδικασία σχηματισμού μόνιμης εγκατάστασης σε μια αγροτική περιοχή που την εκμεταλλεύονταν κάτοικοι κοντινών χωριών, ώσπου κάποια στιγμή ορισμένοι αποφάσισαν να εγκατασταθούν σ' αυτήν μόνιμα. Η σημείωση του γραφέα ότι οι μη εγκαταστημένοι στον οικισμό καλλιεργητές είναι υποχρεωμένοι να καταβάλουν δεκάτη ερμηνεύει την υψηλή παραγωγή σταριού που δηλώνεται στο κατάστιχο ΤΤ 35. Δεν είναι δυνατόν οι δύο οικογένειες, που δηλώνονται ως πληθυσμός των Ζάρκων, να παράγουν τόσο στάρι, ώστε να πληρώνουν δεκάτη ίση με 26 φορτία. Ασφαλώς στην υψηλή αυτή παραγωγή, όπως φαίνεται από τη δεκάτη, συμβάλλουν οι καλλιεργητές που δεν κατοικούν μόνιμα στα Ζάρκα. Παραθέτω την απογραφή του χωριού όπως παρουσιάζεται στο ΤΤ 35, σ. 449:

Π λ θ υ σ μ ό ς

σπίτια 2

Φ ό ρ ο ι: 1.010⁹⁰ άσπρα

σπέντζα 50

στάρι, 26 φορτία: 890

δεκάτη μελισσιών: 30

φόρος κοπής χόρτου: 12

φόρος γάμου και φόρος επί των προστίμων: 5

Στα άλλα τέσσερα κατάστιχα του 16ου αι. τα Ζάρκα δεν προσγράφονται στα τιμάρια των φρουρών του κάστρου της Καρύστου. Στο ΤΤ 367, σ. 63, φέρονται να υπάγονται στο χάσι του μιλριβά της Εύβοιας. Έχουν πληθυσμό 7 οικογένειες και φορολογικό εισόδημα 800 άσπρα.

Στο δεύτερο μισό του 17ου αι. ο πληθυσμός των Ζάρκων στα πέντε κατάστιχα χαρτσιού που μελετήσαμε κυμαίνεται από 25⁹¹ ως 15⁹² οικογένειες.

Ζερμπίσα

Πρόκειται για το χωριό Ζερμπίσια που μετονομάστηκε σε Δύστο το 1954⁹³. Στις καταστιχώσεις εμφανίζεται ως Ρομποτέσα, Ζερμπίσα καθώς και με τη διπλή επωνυμία Κουτουμουλά ή Ζερμπίσα (*Kutumula nam-i diğer Zerbişa*)

90. Για την ακρίβεια: 987 άσπρα.

91. F. 2A, a.e. 219 και MAD 561.

92. MAD 1000, F 2A, a.e. 319A, MAD 4914.

93. Κ. Α. Γουνάρόπουλος, *ό.π.*, σ. 124-125. Ν. Ξανθούλης, *ό.π.*, σ. 93.

Η κοινότητα Δύστου περιλαμβάνει σήμερα και τον συνοικισμό Κουτουμουλά.

στα δύο κατάστιχα κεφαλικού φόρου τον 17ο αι. Στην απογραφή του 1474 δεν απαντάται χωριό Ζερμπίσα· καταγράφεται όμως το χωριό Κουτουμουλά (34 οικογένειες και 1 χήρα. Φόροι: 1.745 άσπρα)⁹⁴. Ως Κουτουμουλάς απογράφεται και στο τιμαριακό κατάστιχο του 1521-1522 (31 οικογένειες, 5 άγαμοι, 5 χήρες. Φόροι: 5.985 άσπρα)⁹⁵. Πιθανότατα στους χρόνους αυτούς να πρόκειται για ένα και το αυτό χωριό, που σημειώνεται άλλοτε με το ένα και άλλοτε με το άλλο όνομα στις οθωμανικές καταστιχώσεις. Στην πρώτη απογραφή του ελληνικού κράτους το 1837 στον δήμο Δυστίων εμφανίζεται μόνο το χωριό Ζερμπίσα⁹⁶, ενώ στην απογραφή πληθυσμού το 1879 στον ίδιο δήμο τα χωριά Ζερμπίσα και Κουτουμουλάς σημειώνονται ως διαφορετικοί οικισμοί⁹⁷.

Στο τέλος του 15ου αι. στο κατάστιχο ΤΤ 989, σ. 117, εγγράφεται ως Ρεποτέσα. Η μορφή αυτή της ονομασίας του οικισμού καθορίζεται κατά τους κανόνες της οθωμανικής παλαιογραφίας από την απουσία nokta στο αρχικό γράμμα της λέξης (το ίδιο γράμμα ανάλογα αν συνοδεύεται ή όχι από nokta, διαβάζεται r ή z). Εντάσσεται στο ίδιο τιμάριο μαζί με το Κιζιλ Χισάρ και το χωριό Άγια Πηγή:

Π λ η θ υ σ μ ό ς
σπίτια: 11 χήρες: 1
Φ ό ρ ο ι: 381 άσπρα
σπέντζα: 281
φόρος υπηρεσιών: 66
στάρι, 7 φορτία: 210
κριθάρι, 7 φορτία: 105

Τον 16ο αι. τα Ζερμπίσα ανήκαν στο χάσι του μιλριβά σύμφωνα με το ΤΤ 367, σ. 63. Ο πληθυσμός του ήταν 31 οικογένειες, 5 άγαμοι και 6 χήρες· ο φόρος έφτανε τα 5.985 άσπρα.

Τον 17ο αι. σε κατάστιχα κεφαλοχάραττου της Καρυστίας ο πληθυσμός του οικισμού παρουσιάζει τις εξής διακυμάνσεις:

F. 2A, a.e. 219: Κουτουμουλά αλλιώς Ζερμπίσα (20 σπίτια).
MAD 561: Κουτουμουλά αλλιώς Ζερμπίσα (20 σπίτια).
MAD 1000: Ζέρμπισα (17 σπίτια).
F. 2A, a.e. 319A: Ζέρμπισα (17 σπίτια).
MAD 4914: Ζέρμπισα (26 σπίτια).

94. Βλ. Evangelia Balta, *L'Eubée*, ό.π., σ. 213, 241-242 και 324.

95. Ευαγγελία Μπαλτά, «Ενδείξεις για την κίνηση πληθυσμού και εισοδήματος. Το παράδειγμα της Εύβοιας στα τέλη του 15ου και αρχές του 16ου αι.», *AEM* 26 (1984-1985), σ. 332-333.

96. Ν. Ξανθούλης, «Σύστασις και εξέλιξις του νομού Ευβοίας, Α' Μέρος», *AEM* 17 (1971), σ. 426.

97. Στατιστική της Ελλάδος, *Πληθυσμός 1879*, Αθήνα 1881, σ. 66.

Κακοδρυμός

Δεν απαντά χωριό με την ονομασία αυτή στις απογραφές του νεοελληνικού κράτους και φυσικά κανείς δεν μπορεί να υποστηρίξει με σιγουριά ότι ο Κακοδρυμός ενδεχομένως να έχει σχέση με το χωριό Δρυμονάρι⁹⁸, βόρεια του Δράμεισι.

Ο Κακοδρυμός καταγράφεται σε φορολογικά και τιμαριακά κατάστιχα του 16ου αι. Το 1506-1507 (ΤΤ 35, σ. 455) παρουσιάζει την εξής εικόνα:

Π λ η θ υ σ μ ό ς
σπίτια: 9 χήρες: 1
Φ ό ρ ο ι: 1.049 άσπρα
σπέντζα: 250
φόρος κοπής χόρτου: 54
στάρι, 10 φορτία: 350
κριθάρι, 7 φορτία: 105
βρώμη, 3 φορτία: 30
λινάρι, 15 δεμάτια: 30
φόρος προβάτων: 150
φόρος χοίρων: 30
φόρος γάμου και το μισό ποσό του φόρου επί των προστίμων: 50

Σε δύο αχρονολόγητες απογραφές, ΤΤ 367, σ. 71, και ΤΤ 420, σ. 186, που πραγματοποιήθηκαν επί Σουλειμάν του Μεγαλοπρεπή (1520-1566) ο φορολογούμενος πληθυσμός του χωριού Κακοδρυμός ήταν 19 οικογένειες, 4 άγαμοι και 1 χήρα, οι οποίοι πλήρωναν φόρο 2.210 άσπρα. Το 1539 (ΤΤ 196, σ. 206) το φορολογικό εισόδημα του χωριού έφτανε τα 3.000 άσπρα.

Σύμφωνα με το ΤΤ 484, σ. 394-395, το 1570, το χωριό Κακοδρυμός είχε φορολογούμενο πληθυσμό 42 σπίτια, 12 αγάμους, 6 χήρες, οι οποίοι πλήρωναν ετησίως 4.000⁹⁹ άσπρα. Το ποσό αυτό αποτελούσε τιμάριο του φρουράρχου του κάστρου της Καρύστου. Οι φόροι του χωριού σύμφωνα με το ΤΤ 484 το 1570 ήσαν:

σπέντζα: 1.386
φόρος κοπής χόρτου: 252
στάρι, 15 φορτία: 900
κριθάρι, 15 φορτία: 450
βρώμη, 15 φορτία: 240
κεχρί, 2 φορτία: 60
δεκάτη ρεβυθιών, φασουλιών και κουκιών, 2 φορτία: 120
βαμβάκι, 10 μπάλες: 60
λινάρι, 10 δεμάτια: 30
φόρος προβάτων: 130
φόρος χοίρων: 30
δεκάτη μελισσιών: 100
φόρος γάμου και φόρος desthani: 50
το μισό ποσό του φόρου επί των προστίμων: 40
δασμός επί του εισαγομένου κρασιού: 25
δεκάτη κουκουλιών: 20
φόρος γάμου που πληρώνουν οι άνδρες της φρουράς της Καρύστου: 73
δεκάτη των ψαριών της Καρύστου: 64

Με το ίδιο εισόδημα, 4.000 άσπρα, έναν αιώνα αργότερα, το 1672, σύμ-

98. Θ. Γ. Παπαμανώλης, *Κάρυστος, Ραφήνα, Πεταλοί, Μαρμάρι*, Αθήνα 1954, σ. 140-141.

99. Στην πραγματικότητα η φορολογική επιβάρυνση του χωριού είναι 4.030 άσπρα.

φωνα με τη μαρτυρία του τιμαριακού καταστίχου MAD 7153, σ. 47, εξακολουθεί να προσγράφεται στην επικαρπία του φρουράρχου του Κιζιλ Χισάρ.

Καλέντζι¹⁰⁰

Το χωριό Καλέντζι το 1539 υπάγεται διοικητικά στην Καρυστία (ΤΤ 196, σ. 212). Οι φόροι του, 2.600 άσπρα, μαζί με τους φόρους του χωριού Χτένα προσγράφονται ως τιμάριο 4 ανδρών της φρουράς του Κιζιλ Χισάρ. Το 1474 ανήκε στον ναχιγιέ της Κλαδιάς Αυλωναρίου με φορολογούμενο πληθυσμό 21 οικογένειες και 1 χήρα. Οι πρόσοδοι του ήταν 1.202 άσπρα¹⁰¹.

Το 1569-1570, σύμφωνα με το ΤΤ 484, σ. 264, το Καλέντζι είχε φορολογούμενο πληθυσμό 18 σπίτια, 2 αγάμους και 2 χήρες· πλήρωναν 4.200¹⁰² άσπρα τον χρόνο. Επρόκειτο για τους εξής φόρους:

σπέντζα: 512

φόρος κοπής χόρτου: 108

στάρι, 25 φορτία: 1.500

κριθάρι, 10 φορτία: 300

φόρος προβάτων και βοών: 800

δεκάτη αμυγδάλων: 60

φόρος χοίρων: 75

δασμός επί του εισαγομένου κρασιού: 60

φόρος γάμου και φόρος δεξιbani: 220

φόρος λιβαδιών: 250

το μισό ποσό του φόρου επί των προστίμων: 200

Στην απογραφή ΤΤ 797, σ. 43, του έτους 1668-1669, το χωριό είχε εισόδημα 3.000 άσπρα, ενώ το 1672 σύμφωνα με το τιμαριακό κατάστιχο MAD 7153, σ. 19-20, το εισόδημά του ανήλθε στα 4.200 άσπρα. Το ίδιο ποσό πλήρωνε το Καλέντζι και το 1734 σύμφωνα με το κατάστιχο D.BSM 1830, σ. 3.

Καλλονή/Καλλονοί

Στο ΤΤ 989, σ. 121, μαζί με το χωριό Χεροδύναμο εγγράφεται ο μεζραάς Καλλονή με εισόδημα 200 άσπρα. Εντάσσεται στο ίδιο τιμάριο με τα χωριά Μελισσινό και Χεροδύναμο. Δεν ξέρω αν η εγγραφή του με τα εν λόγω χωριά υποδηλώνει ότι και η θέση του ήταν στον γύρω από αυτά χώρο. Δεν θα απέκλεια όμως και το ενδεχόμενο να υπάρχει σχέση του μεζραά Καλλονοί, όπως επίσης μπορεί να μεταγραφεί στα ελληνικά, με το σημερινό χωριό Καλλιανός¹⁰³ ή με τον συνοικισμό Καλιανοί της κοινότητας Πύργου.

100. Σήμερα Πράσινο.

101. Evangelia Baltá, *L'Euée*, ό.π., σ. 214, 243, 312, 325.

102. Σύμφωνα με τα εγγεγραμμένα ποσά των φόρων το σύνολο της φορολογικής επιβάρυνσης του χωριού ήταν 4.085 άσπρα.

103. Τοπωνύμιο βυζαντινής καταγωγής, βλ. Χ. Φράντος, «Δύο σταυρεπίστεγοι ναοί στις περιοχές των χωριών: Μετόχι και Λενωσαίοι της Νότιας Εύβοιας», *AEM* 26 (1984-5), σ. 385.

Καμάρα

Παρουσιάζεται σε δύο κατάστιχα του 16ου αι.: στο ΤΤ 367, σ. 71, χαρακτηρίζεται αγροτική τοποθεσία με φορολογικό εισόδημα 464 άσπρα, ενώ στο ΤΤ 420, σ. 186, καταχωρίζεται ως χωριό, υπαγόμενο στο Κιζιλ Χισάρ με φορολογικό εισόδημα 479 άσπρα. Υπάρχει επιπλέον στην πηγή αυτή η σημείωση ότι δεν είχε εγγραφεί το εισόδημα του μεζραά στο προηγούμενο κατάστιχο. Συνεπώς με σιγουριά μπορεί να υποστηριχθεί η άποψη ότι ο οικισμός σχηματίστηκε τον 16ο αι. Δεν μπορώ να ξέρω αν η αγροτική αυτή θέση και κατοπινά μόνιμη εγκατάσταση, με μικρό πληθυσμό, αν κρίνει κανείς από το ποσό των φόρων που καταβάλλουν, έχει σχέση με τις Καμάρες στο κτήμα Κωνσταντινίδη όπου σώζονται κτίσματα υδραγωγείου¹⁰⁴.

Καρατζά (ή Κιρατζά) Κεμπίρ

Αταύτιστο χωριό μια και σε καμιά απογραφή του 19ου αι. δεν εμφανίζεται οικισμός στην Καρυστία με την ονομασία Καρατζά ή Κιρατζά. Υπάρχουν όμως δύο λίγο πολύ ομώνυμα χωριά στην περιοχή: Καραλήδες και Καραίοι¹⁰⁵. Φυσικά και δεν μπορώ να υποστηρίξω ότι ταυτίζονται με το χωριό Καρατζά/Κιρατζά. Απλώς θεωρώ χρήσιμο να κατατεθεί ότι τον 19ο αι. στην Καρυστία υπάρχουν δύο οικισμοί με διαφοροποιημένη ονομασία που έχουν όμως την κοινή ρίζα kara=μαύρος. Επίσης θεωρώ σκόπιμο να υπογραμμίσω ότι ο οικισμός καταγράφεται στις πηγές μας με τον επιθετικό προσδιορισμό kebir (=Μεγάλο). Τούτο με κάνει να διερωτώμαι αν υπήρχε και άλλο χωριό με το ίδιο όνομα από το οποίο έπρεπε να διαφοροποιηθεί. Βεβαίως στις οθωμανικές πηγές που παρακάτω παραθέτω δεν καταγράφεται άλλος οικισμός Καρατζά/Κιρατζά. Στην υπάρχουσα βιβλιογραφία μόνο ο Τ. Ζάππας αναφέρει τοπωνύμιο Κιόνια-Καρατζά (Δραγονέρα)¹⁰⁶.

Οι πληροφορίες που διαθέτουμε για το χωριό προέρχονται από κατάστιχα κεφαλικού φόρου του 17ου αι., όπου σημειώνεται ο αριθμός των οικογενειών που υποχρεούνται στην καταβολή χαρατσιού:

1642-43: 15 οικογένειες

1645: 15 »

1646: 12 »

1650: 12 »

1690-92: 17 »

104. Στ. Παπαμιχαήλ, ό.π., σ. 212 δημοσιεύει φωτογραφία του 1962.

105. Ι. Νουχάκης, *Ελληνική χωρογραφία. Γεωγραφία, ιστορία, στατιστική του πληθυσμού και αποστάσεων*, Αθήνα 1901, σ. 158, 157.

106. Τ. Ζάππας, «Η Καρυστία και Στυρία λίθος. Αρχαία λατομεία και μάρμαρα», *AEM* 24 (1981-2), σ. 252, 271.

Καρούρι

Σήμερα συνοικισμός της κοινότητας Αμυγδαλέας της επαρχίας Καρυστίας¹⁰⁷. Βάσει του καταστίχου ΤΤ 367, σ. 71, ο οικισμός τον 16ο αι. είχε φορολογούμενο πληθυσμό 13 οικογένειες, 12 αγάμους και 2 χήρες. Το φορολογικό του εισόδημα αντιστοιχούσε σε 1.872 άσπρα, τα οποία, το 1539, έγιναν 1.400 άσπρα (ΤΤ 196, σ. 211).

Το 1569-1570, σύμφωνα με το ΤΤ 484, σ. 263-264, το χωριό καταγράφεται με φορολογούμενο πληθυσμό 17 σπίτια, 7 αγάμους και 2 χήρες. Το ποσό των φόρων του ανέρχονταν σε 3.000 άσπρα. Αναλυτικά επρόκειτο για τους εξής φόρους:

σπέντζα: 612
 φόρος κοπής χόρτου (resm-i otluk): 102
 στάρι, 20 φορτία: 1.200
 κριθάρι, 4 φορτία: 120
 φόρος προβάτων: 593
 φόρος χοίρων: 5
 κουκιά, 2 φορτία: 120
 βρώμη, 1/2 φορτίο: 8
 φόρος γάμου και φόρος destbâni: 100
 βαμβάκι, 10 μπάλες: 60
 κεχρί, 1 φορτίο: 30
 μισό ποσό του φόρου επί των προστίμων: 50

Το ίδιο ποσό φόρων πληρώνει έναν αιώνα αργότερα, το 1672, σύμφωνα με το τιμαριακό κατάστιχο MAD 7153, σ. 19.

Στα κατάστιχα κεφαλικού φόρου του 17ου αι., όπου σημειώνεται ο αριθμός των οικογενειών που υποχρεούνται στην καταβολή χαρατσιού, ο πληθυσμός παρουσιάζει τις εξής διακυμάνσεις:

1642-43: 15 οικογένειες
 1645: 15 »
 1646: 13 »
 1650: 13 »
 1690-92: 9 »

Κιζίλ Χισάρ

Υπάρχει πλήρες κενό στην ιστορία της πόλης της Καρύστου κατά τους χρόνους της οθωμανικής κυριαρχίας. Το παράδειγμα του Αλέξανδρου Λεβίδη¹⁰⁸, που παρουσιάζοντας την ιστορία της πόλης περνά από την εποχή της Ενετοκρατίας στην περίοδο της Ελληνικής Επανάστασης, ακολούθησαν αναγκαστικά και οι μεταγενέστερες μελέτες, γεγονός που οφείλεται στην παντελή απουσία πληρο-

107. Έκδοσις της Κεντρικής Ενώσεως δήμων και κοινοτήτων, ό.π., σ. 90-91.

108. Α. Λεβίδης, «Από τη ζωή ενός Κάστρου», ΑΕΜ 1 (1935), σ. 162-171.

φοριών σχετικά με την ιστορία της πόλης στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Τα μόνα στοιχεία που είχαμε στη διάθεσή μας μέχρι πρότινος για τον πληθυσμό και την οικονομία της πόλης προέρχονταν από την πρώτη οθωμανική απογραφή του 1474. Οι Δ. Ν. Καρύδης και Μ. Kiel αναφέρονται στους φόρους που βαρύνουν τη σιτοπαραγωγή και την κτηνοτροφία το 1473 (διάβαζε 1474), το 1506 και 1570¹⁰⁹. Για την Κάρυστο του 17ου αι. οι πληροφορίες μας περιορίζονταν στη διήγηση του Εβλιγιά Τσελεμπί¹¹⁰, από τον οποίο άντλησε στοιχεία για την πολεοδομική και αρχιτεκτονική δομή της κατά την οθωμανική περίοδο ο Ε. Η. Ayverdi¹¹¹. Η μαρτυρία μιας σειράς καταστίχων που βρέθηκαν σε αρχεία της Τουρκίας και της Βουλγαρίας είναι ορισμένες ψηφίδες που έρχονται να καλύψουν το τεράστιο κενό της ιστορίας της πόλης της Καρύστου στην περίοδο της Τουρκοκρατίας.

Γύρω στα τέλη του 15ου αι. η Κάρυστος μαζί με τα χωριά Άγια Πηγή και Ζερμπίσα αποτελούν ένα τιμάριο 28.528 άσπρων που νέμεται ομάδα 19 φρουρών του κάστρου της. Με βάση το Tapu Tahrir 989, σ. 111-116, η Κάρυστος παρουσιάζει την εξής εικόνα:

Π λ η θ υ σ μ ό ς
 σπίτια: 338 χήρες: 44
 Φ ό ρ ο ι: 27.338 άσπρα¹¹²
 σπέντζα: 8.714
 φόρος γάμου και το μισό ποσό του φόρου επί των προστίμων: 1.900
 φόρος υπηρεσιών (resm-i hizmet): 2.028
 στάρι, 220 φορτία: 6.600
 κριθάρι, 220 φορτία: 3.300
 κουκιά, ρεβύθια, φασόλια: 500
 δεκάτη σύκων, 1.800 (dizi)¹¹³: 3.600

109. Δ. Ν. Καρύδης - Μ. Kiel, ό.π., σ. 1894-1895.

110. Γ. Ι. Φουσσάρας, «Τα "Ευβοϊκά" του Εβλιγιά Τσελεμπί», ΑΕΜ 6 (1959), σ. 168-171.

111. Ε. Η. Ayverdi, *A Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri. Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk*, τ. IV, Ισταμπούλ 1982, σ. 182.

112. Το άθροισμα των φόρων είναι 27.188 άσπρα.

113. Το μέτρο αυτό αναφέρεται και στο κατάστιχο Cevdet O. 73 του 1474. Dizi σύμφωνα με το λεξικό του Redhouse είναι line, row, series. Το αποδίδω στα ελληνικά ως αρμαθιά. Το μέτρο τούτο προφανώς είχε σχέση με τον αριθμό των περασμένων στην κλωστή ξηρών σύκων. Υποθέτω ότι το dizi θα ήταν ένα μέτρο αντίστοιχο του κεντηναριού με το οποίο μετρούσαν τα σκόρδα στην Πελοπόννησο. Ένα κεντηνάρι σκόρδα ήταν δύο πλέχτρες των 24 σκόρδων η καθεμιά. βλ. Δ. Α. Πετρόπουλος, «Συμβολή εις την έρευναν των λαϊκών μέτρων και σταθμών», *Επετηρίς του Λαογραφικού Αρχείου* 7 (1952), σ. 88. Σε νόμο του 1830 περί του τρόπου φορολογίας των σύκων αναφέρονται τα εξής: «Εκ των σύκων από μεν των ιδιοκτητών θέλει λαμβάνεσθαι διά ξηραίνόμενα σύκα τα γινόμενα αρμαθιαίς πρώτης ποιότητας τα μεν (τανέδες) λεγόμενα, την χιλιάδα...». Είναι αναμφίβολο ότι στο

μέλι: 1.000
 οπωροφόρα δέντρα: 290
 λινάρι: 1.180
 μούστος και φόρος κρασιού: 4.080
 αμπέλια του τιμαριώτη (hassa)¹¹⁴: 4 εξ αυτών καλλιεργούνται και 48 είναι ακαλλιέργητα: 490
 βαμβάκι: 150
 μεταξωτά νήματα: 290
 φόρος κήπων: 690
 φόρος χοίρων: 650
 μύλοι¹¹⁵: ιδιοκτησία Ισμαήλ, μία μολόπετρα, ετήσια λειτουργία: 40
 » ιδιοκτησία Καραγιόζη, μία μολόπετρα: 40
 » ιδιοκτησία Κυρ-Γκίνη, εννιά μολόπετρες, ετήσια λειτουργία: 360

Στο επόμενο χρονολογικά κατάστιχο των αρχών του 16ου αι., το TT 35, σ. 450-454, οι φόροι της Καρύστου, συν μέρος των αντίστοιχων φόρων της πόλης των Θηβών (2.000 άσπρα), συν επίσης μέρος των φόρων του χωριού Άγιος Γεώργιος του Αυλωναρίου (546 άσπρα) αποτελούν ένα τιμάριο 40.903 άσπρων που νέμονται 31 φρουροί του κάστρου της. Η πόλη στην απογραφή αυτή παρουσιάζει την εξής εικόνα:

Π λ η θ υ σ μ ό ς

μουσουλμανικές οικογένειες: 4 σπίτια απίστων: 299, άγαμοι: 26, χήρες: 37

Φ ό ρ ο ι: 38.356 άσπρα

σπέντζα: 8.347	δεκάτη σύκων, αρμαθιές 3.200: 6.400
φόρος κοπής χόρτου (resm-i otluk): 1.794	δεκάτη κρεμμυδιών και σκόρδων: 160
στάρι, 170 φορτία: 5.950	δεκάτη κυψελών: 850
κριθάρι, 165 φορτία: 2.475	φόρος προβάτων: 1.200
βρώμη, 50 φορτία: 500	δεκάτη ροδιών (enar): 120
λινάρι, 1.000 δεμάτια: 2.000	δεκάτη κήπων: 159
βαμβάκι, 100 μπάλες: 500	δεκάτη κουκουλιών: 270
μούστος, 330 μέτρα (medre): 3.300	φόρος χοίρων: 350
φόρος κρασιού (resm-i karış): 550	δεκάτη ιχθυοτροφείων: 30

δεδομένο ψήφισμα του νεοελληνικού κράτους ελήφθη υπόψη η υπάρχουσα παράδοση των χρόνων της Τουρκοκρατίας, όπου τα ξερά σύκα μετρούνταν με αρμαθιές. Περί αυτού βλ. Δ. Λ. Ζ ω γ ρ ά ο υ, *Ιστορία της ελληνικής γεωργίας*, τ. 3 (1821-1833), Αθήνα 1924, σ. 122. Την πληροφορία για την ύπαρξη του ψηφίσματος αυτού την οφείλω στην Ελευθερία Ζέη, την οποία και ευχαριστώ.

114. Ο ίδιος αριθμός αμπελιών χαρακτηριζόμενος τιμαριωτική εκμετάλλευση καταγράφεται και στο κατάστιχο του 1474, βλ. E v a n g e l i a B a l t a, *L'Éubée*, ό.π., σ. 233, 321. Πρέπει να διευκρινιστεί ότι η τιμαριωτική αυτή εκμετάλλευση φορολογείται διότι προφανέστατα ο τιμαριώτης την εκχώρησε στους χωρικούς προς εκμετάλλευση έναντι φυσικά ενός αντιτίμου. Συνεπώς απέφερε εισόδημα και για τον λόγο αυτό φορολογείται.

115. Τα ονόματα των δύο εκ των τριών ιδιοκτητών μύλων είναι τα ίδια με αυτά στο κατάστιχο του 1474. Πρόκειται για τους Ισμαήλ και Κυρ-Γκίνη, βλ. E v a n g e l i a B a l t a, *L'Éubée*, ό.π., σ. 233, 321.

δεκάτη κουκιών, ρεβυθιών, φακής, φασουλιών: 55
 φόρος αμπελιών που ανήκουν στους μουσουλμάνους της πόλης της Καρύστου και στους άνδρες της φρουράς της, 76 στρέμματα (dönüm)×4 άσπρα: 304
 φόρος επί των αποζημιώσεων για καταστροφές που υφίσταται η αγροτική παραγωγή από ζώα που εισβάλλουν σε χωράφια, κήπους, αμπέλια κ.λπ. (adet-i destbani ma cürm-u davar)¹¹⁶: 700

φόρος θερινών βοσκών και χειμαδιών: 300
 λιβάδια του τιμαριώτη (hassa): 200
 φόρος γάμου και το μισό ποσό του φόρου επί των προστίμων: 800
 μονοπόλιο κρασιού: 352
 δασμός αγοράς του Κιζίλ Χισάρ: 150
 μύλοι, 18 μολόπετρες: 540¹¹⁷

Οι τρεις επόμενες απογραφές πραγματοποιήθηκαν επί Σουλειμάν του Μεγαλοπρεπή (1520-1566). Οι δύο εξ αυτών δεν φέρουν συγκεκριμένη χρονολογία.

Στο TT 367, σ. 71, δίνεται ο αριθμός των φορολογουμένων και οι φόροι της Καρύστου:

Π λ η θ υ σ μ ό ς

σπίτια μουσουλμάνων: 3 σπίτια χριστιανών: 299, άγαμοι: 41

Φ ό ρ ο ι: 37.100 άσπρα

Στο TT 420, σ. 190, καταγράφεται το ίδιο ποσό φόρων που υπάρχει και στο παραπάνω κατάστιχο, δηλαδή 37.100 άσπρα. Επιπλέον αναφέρεται ότι στην ανακατανομή των τιμαριών η πόλη της Καρύστου μαζί με το χωριό Μπαμπά (500 άσπρα) αποτέλεσαν τιμάριο 37.600 άσπρων που εκχωρήθηκε σε 35 άτομα της φρουράς του κάστρου.

Και στο TT 196, σ. 213, του έτους 1539, καταγράφεται επίσης μόνο το τιμαριωτικό εισόδημα. Τούτη τη φορά πρόκειται για 48.600 άσπρα. Το ποσό αυτό μοιράζονται 35 φρουροί του κάστρου της.

Το 1570 σύμφωνα με την απογραφή TT 484, σ. 403-411, η Κάρυστος παρουσιάζει την εξής εικόνα:

Π λ η θ υ σ μ ό ς

μουσουλμάνοι: 14 σπίτια χριστιανοί: 330 σπίτια, 76 άγαμοι, 70 χήρες

Φ ό ρ ο ι: 54.800 άσπρα

σπέντζα: 10.570

φόρος κοπής χόρτου: 1.980

116. Ο τουρκικός όρος για τον δεδομένο φόρο όταν αναφέρεται σε κασίκες, (τουρκικά davar). Για τον φόρο αυτό βλ. M. B e r i n d e i - G. V e i n s t e i n, «Règlements fiscaux et fiscalité de la province de Bender-Aqkerman», *Cahiers du Monde russe et soviétique* XXII/2-3 (avr.-sept. 1981), σ. 281.

117. Καταγράφονται 17 μύλοι και χαρακτηρίζονται απόλυτη ιδιοκτησία (μούλκια). Οι τρεις ανήκουν σε μουσουλμάνους, οι υπόλοιποι είναι ιδιοκτησίες χριστιανών. Η κάθε μολόπετρα φορολογείται 30 άσπρα.

στάρι, 250 φορτία: 15.000
 κριθάρι, 120 φορτία: 3.200
 βρώμη, 32 φορτία: 528
 κουκιά, 5 φορτία: 300
 δεκάτη φασουλιών, 3 φορτία: 180
 ερζεν, 20 φορτία: 600
 δεκάτη κουκουλιών που πληρώνουν μου-
 σουλμάνοι και άπιστοι: 800
 δεκάτη κυψελών: 550
 δεκάτη σύκων, 2.025 αρμαθιές: 2.025
 λινάρι, 500 δεμάτια: 1.500
 μούστος, 210 μέτρα: 2.860
 δεκάτη κήπων: 250
 δεκάτη ροδιών: 180
 φόρος προβάτων: 1.550
 φόρος λιβαδιών και χειμαδιών: 690
 βαμβάκι, 250 μπάλες: 1.500
 φόρος γάμου και φόρος deştâni: 2.000
 φόρος χοίρων: 200
 το ήμισυ του φόρου επί των προστίμων:
 1.260
 ιχθυοτροφεία, ετησίως: 60
 δασμός επί των εισαγομένων προϊόντων
 στην αγορά της πόλης (bac-i bâb): 300

δασμός επί της αγοράς (bac-i bazar): 1.500
 hassa λιβαδιού: 150
 φόρος επί των αμπελιών των μουσουλμά-
 νων, 240 στρέμματα × 4: 960
 δεκάτη επί των δέντρων: 210
 φόρος ζύγισης μελιού, λαδιού και λοιπών
 προϊόντων (resm-i kantar): 700
 φόρος κρασιού: 830
 μ ε ζ ρ α ά ς Κ ο κ κ ι ν ο μ α ρ μ ά ρ ι
 στάρι, 4 φορτία: 240
 κριθάρι, 2 φορτία: 60
 μ ε ζ ρ α ά ς Σ α λ α σ ι ν ό (Θαλασσινό;)
 στάρι, 2 φορτία: 120
 κριθάρι, 1 φορτία: 30
 λινάρι, 15 δεμάτια: 45
 μοναστήρι νέο στην εκμετάλλευση των χω-
 ρικών: 100
 μοναστήρι Αγίου Γεωργίου στην εκμετάλλ-
 ευση των χωρικών: 60
 μοναστήρι Άγιος Σταυράκης βρίσκεται
 στα χέρια του παπά Θεόφυτου, ο οποίος
 υποχρεούται να πληρώνει δεκάτη και
 φόρους: 250
 μύλοι, 31 μολόπετρες: 1.030

Από το 1570, και ως τα μέσα του 17ου αι., υπάρχει ένα κενό στο αρχαικό υλι-
 κό που διερευνήσαμε. Τα στοιχεία που εντοπίσαμε καλύπτουν χονδρικά την
 περίοδο από τα μέσα ως τα τέλη του 17ου αι., και προέρχονται από κατάστιχα
 κεφαλικού φόρου. Το 1642-1643¹¹⁸ και το 1645-1646¹¹⁹ καταγράφονται 220
 σπίτια που πληρώνουν κεφαλικό φόρο. Στα επόμενα δύο κατάστιχα, του 1646¹²⁰
 και 1650¹²¹, ο πληθυσμός κατεβαίνει στα 190 σπίτια. Στην τελευταία απογρα-
 φή κεφαλικού φόρου που μελετήσαμε ο φορολογούμενος πληθυσμός της Καρύ-
 στου, το 1690-1692, καταμερίζεται σε τέσσερις μαχαλάδες, που απαρτίζουν το
 βαρόσι της πόλης. Πρόκειται για το κατάστιχο Maliyeden Müdevver 4914,
 σ. 2-3, του έτους 1102-1103:

Nefs-i varos
 Mahalle-i Lala: 24 σπίτια
 Mahalle-i Kalivya¹²²: 18 »

118. F. 2A, a.e. 219 (σ. 3).

119. MAD 561.

120. MAD 1000 (σ. 76-77).

121. Fonds 2A, a.e. 319A (σ. 3) του έτους 1060.

122. N. K. Μ ο υ τ σ ό π ο υ λ ο ς, «Ο Ταξίαρχος των Καλυβίων παρά την Κάρυστον.
 Τεκτονική και Μορφολογική ανάλυση», *AEM* 8/1961, σ. 204-248.

Mahalle-i Nikasi: 46 σπίτια
 Mahalle-i Değirmen¹²³: 17 »
 γιοι και ξένοι (veledân ma' yaranciyân): 18 »

Οι μαχαλάδες αυτοί δεν αποτελούν συνοικίες της πόλης, αλλά πρόκειται
 για συνοικισμούς, γύρω από την Κάρυστο, στην οποία υπάγονται διοικητικά.
 Εξάλλου γνωρίζουμε ότι πολύ αργά, το 1889, για πρώτη φορά η Κάρυστος
 απογράφεται ως ιδιαίτερη πόλη και χωριστά οι συνοικισμοί Μύλοι, Νικάσι,
 Κοκκάλοι, Παλιοχώρα, Αετός, Μετόχι, Μεκουνίδα, Καλύβια και Λάλας¹²⁴. Σή-
 μερα το Νικάσι, Καλύβια, Λάλας αποτελούν την κοινότητα Καλυβίων και εκτεί-
 νονται βορειοδυτικά της Καρύστου με κοντινότερο το Νικάσι¹²⁵. Όποιες μαρ-
 τυρίες έχουμε για τους οικισμούς γύρω από την Κάρυστο προέρχονται από τα
 μέσα του 19ου αι. Οι συνοικισμοί Λάλας¹²⁶ και Μύλοι αναφέρονται σε κείμενα
 προικοσυμφώνων. Στην περιοχή του Λάλα ο Τ. Ζάππας αναφέρει την ύπαρξη
 οκτώ νερόμυλων ήδη από τα μέσα του 19ου αι., οι οποίοι ξεκινούν από την
 πηγή του Λάλα και εκτείνονται προς τα νότια¹²⁷. Το χωριό Μύλοι ήταν από
 την απελευθέρωση μέχρι το 1848 έδρα του Δήμου Καρυστίων¹²⁸. Η ονομασία
 του συνοικισμού παραπέμπει στην ύπαρξη μύλων¹²⁹. Οι υπόλοιποι οικισμοί, που
 γνωρίζουμε ότι υφίσταντο στα μέσα του 19ου αι., Μεκουνίδα, Γραμπιά, Κόκ-
 καλοι¹³⁰ είναι πολύ πιθανόν να είναι μεταγενέστερες εγκαταστάσεις, να σχη-
 ματίστηκαν δηλαδή μετά τα τέλη του 17ου αι.¹³¹. Το πρόβλημα είναι τι απέ-
 γινε η Παλιοχώρα, η οποία επίσης δεν αναφέρεται στις οθωμανικές πηγές της
 εποχής. Τούτο άραγε να σημαίνει ότι ο οικισμός ήδη από τα τέλη του 17ου
 αι. είχε εγκαταλειφθεί;

123. Πρόκειται για τον συνοικισμό Μύλοι που καταγράφεται με την τουρκική λέξη.
 Ο Χρ. Θέμελης αναφέρει «μονύδριον Αγ. Γεωργίου εις το χωριόν Μύλοι της Καρύστου»,
 βλ. Χρ. Θέμελης, «Ευβοϊκή μοναστηριολογία», *AEM* 12 (1965), σ. 140 και 146 κ.εξ.

124. Στ. Παπαμιχαήλ, *ό.π.*, σ. 58.

125. Στο ίδιο, σ. 80-82.

126. Στ. Παπαμιχαήλ, «Καρυστινά προικοσύμφωνα», *AEM* 26 (1984-85), σ.
 442, σημ. 26. Βλ. επίσης Σ. Οικονόμου, «Πολιτικά ανωμαλίες εις την Κάρυστον
 (1862-1863). Κατάλυσις Δημοτικής Αρχής και ανακήρυξις Τριμελούς Επιτροπής», *AEM*
 12 (1965), σ. 235.

127. Τ. Ζάππας, «Νερόμυλοι και Ανεμόμυλοι στη Νότια Καρυστία», *AEM* 15
 (1969), σ. 114-117.

128. Στ. Παπαμιχαήλ, «Καρυστινά προικοσύμφωνα», *ό.π.*, σ. 441, σημ. 23.
 Βλ. επίσης για τον οικισμό αυτόν Θ. Γ. Παπαμανώλης, *ό.π.*, σ. 63-64, Γ. Σακ-
 κιάς, «Ένας Διδάσκαλος του Γένους στην ατυχή εκστρατεία της Καρύστου», *AEM* 12
 (1965), σ. 225, και Ν. Ξανθοούλης, *ό.π.*, σ. 99.

129. Στο ίδιο, σ. 99.

130. Σήμερα υπάγονται στην κοινότητα Γραμπιάς.

131. Σ. Οικονόμου, *ό.π.*, σ. 235-237.

Επιστρέφω στον σχολιασμό του καταστίχου του MAD 4914 όπου καταγράφονται συνολικά 123 άτομα στην Κάρυστο να πληρώνουν χαράτσι. Χωριστά μετά τους τέσσερις συνοικισμούς, σε ιδιαίτερη κατηγορία με τίτλο «γιοι και ξένοι», καταγράφεται ο νεαρός πληθυσμός της πόλης και οι μη γηγενείς. Στην περίπτωση της Καρύστου δεν υπάρχουν ξένοι, δηλαδή μετανάστες, γιατί κανένα όνομα δεν συνοδεύεται από τη δήλωση καταγωγής, δηλαδή τη λέξη *sakin* και κάποιο τοπωνύμιο. Κάτι που παρατηρούμε στο ίδιο κατάστιχο να συμβαίνει, για παράδειγμα στα Στύρα, όπου δύο κάτοικοι του χωριού δεν είναι γηγενείς, αλλά σημειώνεται ότι κατάγονται από τα Πολιτικά και τη Χαλκίδα.

Κλαδιά

Στα κατάστιχα του 1474 αναφέρεται χωριό Κλαδιά¹³² με 34 οικογένειες και 3 χήρες που πληρώνουν 2.390 άσπρα. Στον ομώνυμο ναχιγιέ περιλαμβάνονταν τα εξής χωριά: Κλαδιά, Αυλόγυρα, 'Αγ. Λουκάς, 'Αγ. Γιάννης, Κουτουμουλάς, Λέπουρα, Μάζι, Βαρυμπόμπη, Καλέντζι, Γαβαλάς, Κατακαλού, Κριεζιά, Γκίνλαλας, Νικολέτα, Καλοστόμαλο, Ζαπάντι, Ζίλι και 8 μεζραάδες. Συνεπώς η θέση του χωριού πρέπει να βρισκόταν στη γεωγραφική περιφέρεια που ορίζουν τα παραπάνω χωριά. Στον πίνακα όπου γίνεται η ταύτιση των τοπωνυμίων της απογραφής του 1474 με αυτά της πρώτης απογραφής του νεοελληνικού κράτους το 1837¹³³, το χωριό Κλαδιά δηλώνεται εξαφανισμένο.

Στις απογραφές κεφαλικού φόρου στα μέσα του 17ου αι. ο πληθυσμός του οικισμού φαίνεται να έχει στο μεταξύ ελαχιστοποιηθεί:

1642-43:	6	οικογένειες
1645:	6	»
1646:	4	»
1650:	4	»

Στο κατάστιχο του κεφαλοχάρτσου του 1690-1692 (MAD 4914) δεν περιλαμβάνεται ανάμεσα στους οικισμούς του καζά του Κιζιλ Χισάρ. Αυτή η χρονιά κατά τη γνώμη μου πρέπει να θεωρηθεί *terminus post quem* για τη χρονολόγηση της εξαφάνισης του οικισμού.

Κομιτός¹³⁴

Απαντά ως αγροτική θέση σε δύο κατάστιχα του 16ου αι., TT 367, σ. 71, και TT 420, σ. 184, με φορολογικό εισόδημα 536 άσπρα. Στο τελευταίο δηλώνεται ότι για πρώτη φορά εγγράφεται, δηλαδή στα μέσα περίπου του 16ου αι.

132. Evangelia Balta, *L'Eubée*, ό.π., σ. 213, 238, 312, 323.

133. Στο ίδιο, σ. 121.

134. Σήμερα αποτελεί κοινότητα στην οποία υπάγονται οι συνοικισμοί Αντιά, Ευαγγελισμός (πρώην Δράμει), βλ. Ν. Ξανθούλης, ό.π., σ. 96.

Ο Κομιτός αναφέρεται και με άλλες ονομασίες: 'Όρος στο TT 367 και Μάδαρος στο TT 420.

Σε ένα μεταγενέστερο κατάστιχο του 16ου αι., στο TT 484, σ. 397, προσγράφεται μαζί με το χωριό Πυργί σε ένα τιμάριο, που την επικαρπία του έχουν άνδρες της φρουράς της Καρύστου. Αναλυτικά καταγράφεται η εξής φορολογία επί της παραγωγής της αγροτικής αυτής περιφέρειας:

στάρι, 1 φορτίο:	60
κριθάρι, 1 φορτίο:	30
κουριά, 1 φορτίο:	60
φασούλια, 1 φορτίο:	60
λινάρι, 2 δεμάτια:	6

Λιβαδάκι

Με το όνομα αυτό καταγράφεται μια αγροτική περιφέρεια στα όρια του χωριού Μεγάλο Λιβάδι¹³⁵. Το φορολογικό εισόδημα του μεζραά 900 άσπρα, αποτελούσε τιμάριο ενός φρουρού του κάστρου του Κιζιλ Χισάρ. Αναλυτικά οι φόροι επί των αγροτικών προϊόντων του μεζραά το 1570 ήσαν οι εξής:

στάρι, 5 φορτία:	300
κριθάρι, 15 φορτία:	450
λινάρι, 33 δεμάτια:	99
φόρος βοσκοτόπων:	51

Μελισσινό

Η σημερινή κοινότητα Μελισσών¹³⁶. Είναι πολύ πιθανό το όνομα του χωριού να προέρχεται από ανθρωπωνύμιο. Στο χωριό Φύλλα, για παράδειγμα, το 1474 εγγράφονται 4 οικογένειες Μελισσινών¹³⁷.

Το 1474 ο πληθυσμός του ήταν 51 σπίτια και 3 χήρες που κατέβαλαν φόρο 3.559 άσπρων¹³⁸. Σύμφωνα με τα στοιχεία του TT 989, σ. 119-121, στα τέλη του 15ου αι. ο πληθυσμός στο χωριό Μελισσινό ήταν 71 σπίτια και 3 χήρες. Πρέπει να σημειωθεί ότι, και στις δύο αυτές καταστιχώσεις του 15ου αι., στο *Cevdet* 0.73 και στο TT 989, ο κατάλογος των φορολογουμένων ανοίγει με το ίδιο πρόσωπο, τον Ανδρέα Ψάρη:

Φόροι:	3.112 άσπρα
σπέντζα:	1.793
φόρος υπηρεσιών:	426
φόρος γάμου και το μισό ποσό του φόρου επί των προστίμων:	100

135. Τοπωνύμια Λιβαδάκι και Λιβάδι καταγράφονται στον κάμπο και στον κόλπο της Καρύστου, βλ. Στ. Παπαμιχαήλ, ό.π., σ. 55, 69, 99, 100, 101.

136. Κ. Α. Γουναρόπουλος, ό.π., σ. 131 και Ν. Ξανθούλης, ό.π., σ. 98.

137. Evangelia Balta, *L'Eubée*, ό.π., σ. 229.

138. Στο ίδιο, σ. 212, 234-235 και 312, 321-322.

στάρι, 50 φορτία: 1.500
κριθάρι, 50 φορτία: 750
κουκιά, ρεβύθια: 112
λουλάκι, 13 φορτία: 130
κεχρί (daru), 2 φορτία: 20
μέλι: 74

Στις αρχές του 16ου αι., στο ΤΤ 35, το χωριό καταγράφεται ως Μελισσώνας. Παρατηρούμε ότι ο πληθυσμός του συνεχίζει να αυξάνεται:

Πληθυσμός

σπίτια: 97 άγαμοι: 7 χήρες: 8

Φόροι: 11.337 άσπρα

σπέντζα: 2.648	δεκάτη φρούτων: 50
φόρος κοπής χόρτου: 582	φόρος προβάτων: 1.500
στάρι, 70 φορτία: 2.450	φόρος χοίρων: 400
κριθάρι, 50 φορτία: 750	δεκάτη μελισσιών: 150
βρώμη, 30 φορτία: 300	μούστος, 160 μέτρα: 1.600
σίκαλη, 3 φορτία: 45	φόρος κρασιού: 152
κουκιά, 1½ κοιλό: 60	φόρος γάμου και φόρος επί των προστίμων: 350
λινάρι, 40 δεμάτια: 80	φακές, 1 κοιλό: 40
βαμβάκι, 30 μπάλες: 150	
δεκάτη κρεμμυδιών: 30	

Ως Μελισσινά καταγράφεται στα κατάστιχα ΤΤ 367, σ. 71, και ΤΤ 420, σ. 67. Στο τελευταίο καταγράφεται ως τιμάριο με προσόδους 10.500 άσπρα που μοιράζονται δύο τιμαριώτες (10.000 και 500 αντίστοιχα):

Πληθυσμός

σπίτια: 85 άγαμοι: 14 χήρες: 8

Φόροι: 10.500 άσπρα

Τον 17ο αι. το χωριό δεν απαντά σε κανένα από τα πέντε κατάστιχα κερφαλικού φόρου που μελετήσαμε.

Μεσοχώρι

Σήμερα κοινότητα Μεσοχωρίων που αποτελείται από τους συνοικισμούς: Μεσοχώρια, Ραπταίοι, Τσακαίοι¹³⁹. Σε δύο απογραφές του 16ου αι. δηλώνεται μόνο το φορολογικό εισόδημα που παράγει το χωριό: στο ΤΤ 196, 3.000 άσπρα και στο ΤΤ 420, 3.141 άσπρα. Σύμφωνα με το κατάστιχο ΤΤ 484 του 1570 ο φορολογούμενος πληθυσμός του χωριού ήταν 21 σπίτια, 4 άγαμοι και 1 χήρα, οι οποίοι πλήρωναν 3.255¹⁴⁰ άσπρα ετησίως. Επρόκειτο για τους εξής φόρους:

139. Ν. Ξανθούλης, ό.π., σ. 98.

140. Το άθροισμα των αναγραφόμενων φόρων είναι: 3.318 άσπρα.

σπέντζα: 621
φόρος κοπής χόρτου: 106
στάρι, 12 φορτία: 720
κριθάρι, 15 φορτία: 450
βρώμη, 1 φορτίο: 16
φασόλια, 1 φορτίο: 60
erzen, 1 φορτία: 30
ρεβύθια, 2 φορτία: 30

βαμβάκι, 25 μπάλες (teker): 150
φόρος προβάτων και βοών: 600
adet-i deştâni: 160
δεκάτη κυψελών: 70
φόρος χοίρων: 60
το μισό ποσό του επί των προστίμων: 100
φόρος γάμου και φόρος deştâni: 100
λινάρι, 15 δεμάτια: 45

Στοιχεία για τον πληθυσμό του Μεσοχωρίου στον 17ο αιώνα:

1642-43: 15 οικογένειες

1645: 15 »

1646: 12 »

1650: 12 »

1690-92: 14 »

Σε τιμαριακό κατάστιχο του 1672, MAD 7153, σ. 47, τους φόρους του χωριού, 2.800 άσπρα, μοιράζονται 2 άνδρες του κάστρου του Κιζιλ Χισάρ.

Μετόχι

Συνοικισμός κοντά στην κοινότητα Αετός. Η ονομασία του συνοικισμού, όπως αναφέρει ο Χρ. Θέμελης, μαρτυρεί κατά πάσαν πιθανότητα την ύπαρξη στη θέση αυτή μετοχίου κάποιας μονής¹⁴¹. Το χωριό Μετόχι απαντά σε μια οθωμανική καταστίχωση του 16ου αι., στο ΤΤ 367, με φορολογούμενο πληθυσμό 14 οικογένειες, 3 αγάμους και 2 χήρες που καταβάλλουν φόρο 3.113 άσπρα.

Μιροκαλέντζι

Αταύτιστος οικισμός. Καταγράφεται σε απογραφές του 16ου αι. άλλοτε ως χωριό υπαγόμενο στον ναχιγιέ του Αυλωναρίου (ΤΤ 35) και άλλοτε υπαγόμενο στον ναχιγιέ του Κιζιλ Χισάρ (ΤΤ 367 και ΤΤ 420).

Το 1506-1507, ΤΤ 35, σ. 457-458, περιγράφεται ως εξής:

Πληθυσμός

σπίτια: 21 άγαμοι: 5 χήρες: 2

Φόροι: 3.212 άσπρα

σπέντζα: 662
φόρος κοπής χάρτου: 126
στάρι, 30 φορτία: 1.050
κριθάρι, 19 φορτία: 285
βρώμη, 8 φορτία: 80
φόρος προβάτων: 650

141. Στην περιοχή του χωριού Μετόχι υπάρχουν ερείπια μονής της βυζαντινής περιόδου. Βλ. Χρ. Θέμελης, ό.π., σ. 104, 139, 140, 149, και Χ. Φαράντος, ό.π., σ. 375-376.

φόρος χοίρων: 80
 δεκάτη λιναριού: 10
 δεκάτη βαμβακιού: 10
 δεκάτη αμυγδάλων: 15
 φόρος κοπής χόρτου: 70
 δασμός εισαγομένου κρασιού: 50
 δεκάτη κουκιών, ρεβυθιών, φασουλιών: 24
 φόρος γάμου και το μισό ποσό του φόρου επί των προστίμων: 100

Στα δύο κατάστιχα, ΤΤ 367 και ΤΤ 420, το Μιροκαλέντζι είχε 24 οικογένειες, 8 αγάμους και 2 χήρες. Το φορολογικό του εισόδημα έφτανε τα 5.904 άσπρα.

Μόσχος

Εγγράφεται το 1539, ΤΤ 107, σ. 206, ως αγροτική περιοχή κοντά στο χωριό Ζάρκα με φορολογικό εισόδημα 432 άσπρα. Ανήκε στο τιμάριο του φρουράρχου του Κιζίλ Χισάρ, μαζί με το χωριό Κακοδρυμός και την αγροτική περιοχή Αρμυροποτάμου.

Μπαμπά

Ο μόνος οικισμός στην Καρυστία με ονομασία Μπαμπά απαντά στην περιοχή της κοινότητας Καλλιανού: στις απογραφές του 1920 και 1928 απογράφεται ως συνοικισμός¹⁴².

Το χωριό Μπαμπά παρουσιάζεται σε τέσσερις απογραφές του 16ου αι. Στην μία εξ αυτών, στο ΤΤ 420, σ. 190, υπάρχει η σημείωση ότι το φορολογικό εισόδημα του χωριού (500 άσπρα) δεν είχε εγγραφεί στο προηγούμενο κατάστιχο, συνεπώς επρόκειτο για πρόσφατα δημιουργημένο οικισμό. Στο συνοπτικό κατάστιχο ΤΤ 367 ο φορολογούμενος πληθυσμός που καταγράφεται είναι 10 οικογένειες που πληρώνουν το ίδιο ποσό φόρου, 500 άσπρα. Το 1539 το φορολογικό εισόδημα του χωριού Μπαμπά γίνεται 600 άσπρα, ΤΤ 196, σ. 219. Το 1570, ΤΤ 484, σ. 411-412, είχε φορολογούμενο πληθυσμό 5 σπίτια και 4 αγάμους, οι οποίοι πλήρωναν 1.000 άσπρα φόρο ετησίως. Οι φόροι του χωριού ήσαν οι εξής:

σπέντζα: 225
 φόρος κοπής χόρτου: 30
 στάρι, 5 φορτία: 300
 κριθάρι, 5 φορτία: 150
 κουκιά, φασούλια και ρεβύθια, 1 φορτίο: 60
 βαμβάκι, 2 μπάλες: 12
 δεκάτη κήπων: 28
 φόρος προβάτων: 120

142. Έκδοσις της Κεντρικής Ενώσεως δήμων και κοινοτήτων, ό.π., σ. 129.

φόρος deştibani: 30
 το μισό ποσό του φόρου επί των προστίμων: 22
 φόρος γάμου: 23

Μπεζάνοι

Από το 1954 ο οικισμός ονομάζεται Παραδείσι¹⁴³. Καταγράφεται στο κατάστιχο του 1474 με 19 σπίτια που πληρώνουν 919 άσπρα¹⁴⁴. Στο τέλος του 15ου αι., ΤΤ 989, σ. 119, το χωριό ανήκει στο ίδιο τιμάριο με το χωριό Πυργί. Ο πληθυσμός του είναι 22 σπίτια και 2 χήρες που πληρώνουν 1.332 άσπρα¹⁴⁵. Στα δύο αυτά κατάστιχα ο πρώτος στη λίστα των φορολογουμένων είναι το αυτό πρόσωπο· ονομάζεται Μέξας Μπεζάνης. Στο ΤΤ 989, σ. 119, καταγράφεται και ένας Πέτρος Μπεζάνης. Δεν χωρά λοιπόν καμιά αμφιβολία ότι η ονομασία του χωριού προέρχεται από ανθρωπωνύμιο. Οι φόροι που καταγράφονται στο ΤΤ 989 αναλυτικά είναι οι εξής:

σπέντζα: 562
 φόρος υπηρεσιών: 132
 στάρι, 24 φορτία: 720
 κριθάρι, 12 φορτία: 190¹⁴⁶
 λουλάκι, 4 φορτία: 40
 βαμβάκι: 20
 κουκιά, ρεβύθια: 85
 φόρος χοίρων: 12
 μέλι: 83

Στο ΤΤ 420 που συντάχθηκε επί Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπή (1520-1566) οι Μπεζάνοι καταγράφονται με φορολογικό εισόδημα 3.000 άσπρα.

Πέτρος

Μεζραάς που σημειώνεται στο κατάστιχο του κεφαλοχάρατσου του 1690-1692 με πληθυσμό 3 οικογένειες. Η θέση του βρισκόταν στα σύνορα του χωριού Φρυγάνι.

Πλατανιστός¹⁴⁷

Οι πληροφορίες που διαθέτουμε για τον οικισμό, που με το ίδιο όνομα υφίσταται ως σήμερα, προέρχονται από κατάστιχα κεφαλικού φόρου. Εκεί σημει-

143. Ν. Ξανθούλης, ό.π., σ. 100-101.

144. Evangelia Baltá, *L'Eubée*, ό.π., σ. 236 και 322.

145. Στην πραγματικότητα πληρώνουν 1.282 άσπρα. Η σπέντζα δεν συμπεριλαμβάνεται στο εν λόγω ποσό.

146. Στην πραγματικότητα 180 άσπρα, γιατί 1 φορτίο κριθαριού αξίζει 15 άσπρα.

147. Ν. Ξανθούλης, ό.π., σ. 102.

ώνεται ο αριθμός των οικογενειών που υποχρεούνταν στην καταβολή χαρατσιού:

1642-43:	50	οικογένειες
1645:	50	»
1646:	45	»
1650:	35	»
1690-92:	28	»

Πυργί

Σήμερα αποτελεί κοινότητα με το ίδιο όνομα¹⁴⁸. Το Πυργί εγγράφεται στο κατάστιχο του 1474 με 20 οικογένειες πληθυσμό και 1.275 άσπρα φορολογικό εισόδημα¹⁴⁹. Στο τέλος του 15ου αι., σύμφωνα με την απογραφή TT 989, σ. 118-119, έχει 21 σπίτια. Συγκρίνοντας τα ονόματα των κατοίκων στις δύο απογραφές παρατήρησα ότι τα 5 πρώτα ταυτίζονται. Την εποχή αυτή το Πυργί πληρώνει φόρο 1.677 άσπρα¹⁵⁰. Αναλυτικά:

σπέντζα:	525
φόρος γάμου και το μισό ποσό του φόρου επί των προστίμων:	200
φόρος υπηρεσιών:	126
στάρι, 23 φορτία:	690
κριθάρι, 24 φορτία:	360
λουλάκι, 4 φορτία:	40
κουκιά, ρεβύθια:	164
κίποι:	37
μέλι:	60

Στις αρχές του 16ου αι. το Πυργί στο κατάστιχο TT 35 παρουσιάζεται ως εξής:

Πληθυσμός

σπίτια: 16   άγαμοι: 2   χήρες: 3

Φόροι: 1.600 άσπρα

σπέντζα:	468	φόρος χοίρων:	30
φόρος κοπής χόρτου:	96	δεκάτη κυψελών:	50
στάρι, 10 φορτία:	350	δεκάτη κρεμμυδιών:	50
κριθάρι, 13 φορτία:	195	φόρος αμπελιών (resm-i bağat):	50
βρώμη, 5 φορτία:	50	δεκάτη κουκιών, ρεβυθιών:	20
κεχρί, 3 φορτία:	45	φόρος γάμου και φόρος επί των προστίμων:	30
δεκάτη μούστου:	160		
φόρος προβάτων:	150		

148. Στο ίδιο, σ. 103. Βλ. επίσης *Έκδοσις της Κεντρικής Ενώσεως δήμων και κοινοτήτων*, ό.π., σ. 192-193 και Δ. Δεμερτζής, «Συλλογή τοπωνυμίων της νήσου Ευβοίας», *ΑΕΜ* 11 (1964), σ. 247-48.

149. Evangelia Balta, *L'Eubée*, ό.π., σ. 213, 236, 312, 322.

150. Πρόκειται για 1.744 άσπρα.

Πανομοιότυπα Οθωμανικών Καταστίχων

Το 1539 τις προσόδους (5.700 άσπρα) του χωριού Πυργί μοιράζονται τρεις τιμαριώτες. Ο ένας εξ αυτών είναι ο κεχαγιάς του Κιζιλ Χισάρ και οι άλλοι δύο είναι φρουροί του κάστρου. Οι τρεις αυτοί τιμαριώτες καρπώνονται αντίστοιχα 2.800, 1.400 και 1.500 άσπρα¹⁵¹.

Σύμφωνα με το ΤΤ 420 το Πυργί (4.064 άσπρα) και η αγροτική περιοχή Κομιτός ή Μάδαρος (536 άσπρα) είναι τιμάριο του Βελή, κεχαγιά του Κιζιλ Χισάρ (2.300 άσπρα) και δύο φρουρών που ο καθένας εισπράττει 1.150 άσπρα. Στη συνέχεια παραθέτω τα στοιχεία της απογραφής Tapu Tahrir 367:

Π λ η θ υ σ μ ό ς
 σπίτια: 33 άγαμοι: 9 χήρες: 1
 Φ ό ρ ο ι: 4.064 άσπρα

Σύμφωνα με το κατάστιχο ΤΤ 484, σ. 395-397, το Πυργί το 1570 είχε φορολογούμενο π λ η θ υ σ μ ό 50 σπίτια, 28 αγάμους και 4 χήρες. Οι φ ό ρ ο ι που τους αναλογούσαν ετησίως ήσαν της τάξεως των 5.800 άσπρων. Επρόκειτο για τους εξής φόρους:

σπέντζα: 1.974	δεκάτη κήπων: 40
φόρος κοπής χόρτου (resm-i giyah) ¹⁵² : 300	φόρος προβάτων: 550
στάρι, 18 φορτία: 1.080	φόρος χοίρων: 25
κριθάρι, 19 φορτία: 570	δεκάτη κουκουλιών: 44
βρώμη, 4 φορτία: 64	δεκάτη δέντρων: 10
erzen, 1 φορτία: 30	φόρος γάμου και φόρος desibani: 70
κουκιά, 5 φορτία: 300	το μισό ποσό του φόρου επί των προστίμων: 100
λινάρι, 10 δεμάτια: 30	μύλος, 1 μολόπετρα: 30
μούστος, 15 μέτρα: 195	μύλος, 1 μολόπετρα: 30
φόρος κρασιού (resm-i karis): 55	μύλος, 1 μολόπετρα: 30
δεκάτη μελισσιών: 57	

Το 1642¹⁵³ και 1645¹⁵⁴ 25 οικογένειες στο Πυργί πληρώνουν χαράτσι στα αμέσως επόμενα χρόνια, 1646¹⁵⁵ και 1650¹⁵⁶ ο αριθμός τους γίνεται 22. Το 1672 σύμφωνα με το τιμαριακό κατάστιχο MAD 7153, σ. 47, το Πυργί ήταν τιμάριο 3 ανδρών του κάστρου του Κιζιλ Χισάρ που μοιράζονταν τους φόρους του χωριού (5.800 άσπρα).

Στο MAD 4914 του 1690-1692 οι 7 οικογένειες του χωριού χαρακτηρίζονται perakende¹⁵⁷. Ο όρος απαντά σε κανουνναμέδες περιοχών της Μικράς Α-

151. Tapu Tahrir 196, σ. 207.
 152. Περί του φόρου αυτού, βλ. παραπάνω.
 153. Fonds 2A, a.e. 219A του έτους 1052.
 154. MAD 561 (1050).
 155. MAD 1000 (1056).
 156. Fonds 2A, a.e. 319A (1060).
 157. Βλ. A. A. kgündüz, ό.π., τ. 3, Ισταμπούλ 1991, σ. 445. Για τη φορολογία των perakende η Linda Darling σημειώνει: «Dispersed (perakende) reaya

مصطفى المولى حلاوة بقضاء قوصا
 عمره ٢٨
 اصيحت ٢٨١
 ٢٨١

(Handwritten Ottoman Turkish text, likely a land register entry, containing various terms and numerical figures.)

15. MAD 4914, σ. 4-5

σίας. Με τον όρο αυτόν χαρακτηρίζονται οι έποικοι που εγκαθίστανται σε εγκαταλελειμμένο χωριό. Ο σπαχής στο τιμάριο του οποίου έρχονται να εγκατασταθούν οι perakende reaya έχει το δικαίωμα να επιλέξει για τη φορολογία τους ανάμεσα στην καταβολή ολόκληρης ή μισής δεκάτης ή στην πληρωμή του gift-i bozan (75 άσπρα). Είναι φανερό ότι με την ελαφρότερη αυτή φορολογία η οθωμανική νομοθεσία δίνει κίνητρα για τον εποικισμό εγκαταλελειμμένων οικισμών. Πέντε οικογένειες έχουν έρθει στο Πυργί από άλλα χωριά, όπως για παράδειγμα από το χωριό Νικολέττα. Συνεπώς το Πυργί, ενδεχομένως ανάμεσα στα χρόνια 1650 και 1690, να είχε εγκαταλειφθεί.

Ρούκλια

Απαντά στην απογραφή του 1474 με πληθυσμό 40 οικογένειες και 3 χήρες· το φορολογικό του εισόδημα ήταν 2.716 άσπρα. Στο τέλος του 15ου αι.¹⁵⁸ έχει ως εξής:

Π λ η θ υ σ μ ό ς

σπίτια: 56 χήρες: 2

Φ ό ρ ο ι: 3.128 άσπρα

σπέντζα: 1.412

φόρος γάμου και μισό ποσό του φόρου επί των προστίμων: 500

φόρος υπηρεσιών: 336

στάρι, 40 φορτία: 1.200

κριθάρι, 25 φορτία: 375

λουλάκι, 26 φορτία: 260

κουκιά, ρεβύθια: 200

κήποι: 40

φόρος χοίρων: 150

μέλι: 67

Και στην περίπτωση του χωριού αυτού τα περισσότερα ονόματα των κατοίκων του είναι κοινά στις απογραφές Cevdet 0.73 του 1474 και TT 989. Συνεχίζουν να υφίστανται οι ίδιες οικογένειες: Μαζαράκη¹⁵⁹, Κουκουλέ, Λοϊζη, Πουρνάρη, Σάρου κ.λπ.

Στις αρχές του 16ου αι. τα Ρούκλια καταγράφονται μαζί με το χωριό Δρυμό, το οποίο ανήκε στην περιοχή της Καρύστου. Το ότι απογράφονται μαζί στο TT 35 συν το γεγονός ότι στο μεταγενέστερο κατάστιχο TT 367 τα Ρού-

newly settled in Koca Ili were exempted from all extraordinary levies except avaziz», βλ. *Revenue-Raising and Legitimacy. Tax Collection and Finance Administration in the Ottoman Empire, 1560-1660*, Λέιντεν - Ν. Υόρκη - Κολωνία 1996, σ. 89.

158. TT 989, σ. 121-122, όπου αποτελεί τιμάριο μαζί με το Φρυγάνι.

159. Μαζαράκη πρέπει να διαβαστεί το όνομα της οικογένειας και στο κατάστιχο του 1474, όπου το μετέγραψα Μουζάκη. Για παράδειγμα Μαρτίνος Μαζαράκης είναι ο πρώτος φορολογούμενος στις δύο λίστες των κατοίκων.

κλια σημειώνονται με δύο ονομασίες Ρούκλια ή Δρυμό (Rulkâ nam-i diğer Drumo) υποδηλώνει τη γειτνίαση των δύο οικισμών. Η απογραφή του χωριού Ρούκλια και Δρυμού έχει ως εξής¹⁶⁰:

Π λ η θ υ σ μ ό ς

σπίτια: 43 άγαμοι: 4 χήρες: 2

Φ ό ρ ο ι: 5.209 άσπρα

σπέντζα: 1.162

φόρος κοπής χόρτου: 252

στάρι, 21 φορτία: 1.775

κριθάρι, 32 φορτία: 495

βρώμη, 3 φορτία: 30

κεχρί, 5 φορτία: 75

κουκιά, ρεβύθια, 2 φορτία: 80

βαμβάκι, 10 teker: 50

δεκάτη κρεμμυδιών: 20

δεκάτη κυψελών: 30

φόρος προβάτων: 855

φόρος χοίρων: 55

δεκάτη καρυδιών: 60

φόρος φρούτων: 15

δεκάτη κήπων: 30

μούστος, 5 μέτρα: 50

φόρος κρασιού: 5

δασμός επί του εισαγομένου κρασιού: 30

φόρος γάμου και το μισό το ποσό του φόρου επί των προστίμων: 140

Τα 1539, TT 196, σ. 209-211, τα Ρούκλια έχουν φορολογικό εισόδημα 9.400 άσπρα και αποτελούν ένα τιμάριο με τα Μεσοχώρια. Από δύο απογραφές που πραγματοποιήθηκαν επί Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπή (1520-1566) τα Ρούκλια ή Δρυμός, TT 367, σ. 71, έχουν 36 οικογένειες, 3 αγάμους και τρεις χήρες που πληρώνουν φόρο 6.037 άσπρα (στο TT 420, σ. 66 και 183, ο φόρος είναι 6.137 άσπρα). Τούτο το φορολογικό εισόδημα μοιράστηκε σε δύο τιμάρια των 1.337 και 4.800 άσπρων.

Στην απογραφή του 1570, TT 484, σ. 397-399, τα Ρούκλια εγγράφονται με φορολογούμενο πληθυσμό 55 σπίτια, 17 αγάμους και 4 χήρες· ο ετήσιος φόρος του χωριού έφτανε τα 12.000 άσπρα. Επρόκειτο για τους εξής φόρους:

σπέντζα: 1.824

φόρος κοπής χόρτου: 330

στάρι, 70 φορτία: 4.200

κριθάρι, 50 φορτία: 1.500

βρώμη, 5 φορτία: 80

erzen, 4 φορτία: 120

δεκάτη κουκιών, ρεβυθιών, φασουλιών, φακός, 2 φορτία: 120

δεκάτη βαμβακιού, 25 μπάλες: 150

δεκάτη δαμασκηνών (âlû): 20

δεκάτη καρυδιών: 25

μούστος, 35 μέτρα: 555

φόρος κρασιού: 40

δεκάτη κήπων: 20

δεκάτη κυψελών: 120

φόρος προβάτων: 2.050

φόρος χοίρων: 50

φόρος γάμου και φόρος destbâni: 220

το μισό ποσό του φόρου επί των προστίμων: 380

δασμός επί του εισαγομένου κρασιού: 120

μύλος, 1 μυλόπετρα: 15

μύλος, 1 μυλόπετρα: 15

Ο πληθυσμός που πληρώνει κεφαλικό φόρο σε τέσσερα κατάστιχα του δεύ-

160. TT 35, σ. 458-459. Ανήκει αυτήν την εποχή σε τιμάριο μαζί με το Μιροκαλέντζι του Αυλωναρίου και το Φρυγάνι.

τερου μισού του 17ου αι. είναι: 45¹⁶¹ και 40 σπίτια¹⁶². Στο τιμαριακό κατάστιχο MAD 7153, σ. 47, του 1672 τις φορολογικές προσόδους του χωριού Ρούκλια που φτάνουν τα 12.000 άσπρα μοιράζονται 10 τιμαριώτες. Τέλος στο κατάστιχο του 1690-1692, MAD 4914, ο φορολογούμενος πληθυσμός του χωριού χωρίζεται διαιρούμενος σε δύο ομάδες: 8 οικογένειες και 7 γιοί. Η διαίρεση του πληθυσμού σε δύο κατηγορίες σημαίνει ότι κατέβαλαν διαφορετικό ποσό για χαράτσι.

Στύρα¹⁶³

Το χωριό απογράφεται το 1474 με 53 οικογένειες και 2 χήρες· οι φόροι του είναι 5.143 άσπρα¹⁶⁴. Το πληθυσμιακό μέγεθος των Στύρων από τα τέλη του 15ου ως τις αρχές του 17ου αι. παρακολουθεί ο M. Kiel¹⁶⁵. Καταχωρίζω τους αριθμούς όπως δίνονται στη μελέτη του:

1470: 85 σπίτια
1506: 110 »
1521: 150 »
1540: 85 »
1570: 257 »
1638: 176 »

Σε κατάστιχα κεφαλοχάρατσου του 17ου αι., ο φορολογούμενος πληθυσμός παρουσιάζει την εξής διακύμανση:

1642-43: 200 οικογένειες
1645: 200 »
1646: 160 »
1650: 160 »
1690-92: 64 οικογένειες και 27 γιοί

Τσιφλίκι του άπιστου Αχμέτ (çiftlik-i kâfir Ahmed)

Στο κατάστιχο κεφαλικού φόρου του 1692 σημειώνεται με πληθυσμό 5 οικογένειες. Επιπλέον ορίζεται η ακριβής θέση του: βρισκόταν στα σύνορα του χωριού Κιρατζά ή Καρατζά.

161. F. 2A, a.e. 219A και MAD 561.

162. MAD 1000 και F. 2A, a.e. 319A.

163. Ο Κ. Α. Γουναρόπουλος, *ό.π.*, σ. 129-130 αναφέρει ανεκδοτολογικές ιστορίες από την ιστορία των Στύρων στα τέλη του 18ου και στις αρχές του 19ου αι. Ν. Ξανθούλης, *ό.π.*, σ. 103.

164. Evangelia Baltá, *L'Eubée*, *ό.π.*, σ. 213, 237-238, 312, 322-323.

165. M. Kiel, «Remarks on the Administration of the Poll Tax», *ό.π.*, σ. 81.

Φρυγάνι

Το 1474 το χωριό είχε 34 οικογένειες και 1 χήρα. Το φορολογικό του εισόδημα ήταν 2.134 άσπρα¹⁶⁶. Η απογραφή του χωριού στο τέλος του 15ου αι., TT 989, σ. 123, ήταν η εξής:

Π λ η θ υ σ μ ό ς
σπίτια: 44¹⁶⁷

Φ ό ρ ο ι: 2.624¹⁶⁸ άσπρα

σπέντζα: 1.100

φόρος υπηρεσιών: 264

στάρι, 49 φορτία: 1.470

κριθάρι, 35 φορτία: 525

λουλάκι, 8 φορτία: 80

κουκιά, ρεβύθια: 110

μέλι: 35

κήποι: 20

φόρος χοίρων: 120

ελιές: 1.450

Στο TT 989 καταγράφονται 7 οικογένειες με το επώνυμο Φρυγάνη: Βλάσης Φρυγάνης¹⁶⁹, Λουκάς Φρυγάνης, Γιώργης Φρυγάνης, επίσης ένας άλλος Λουκάς Φρυγάνης, Μιχάλης Φρυγάνης, Πέτρος Φρυγάνης και Γκίνης Φρυγάνης. Είναι φανερό ότι η ονομασία του χωριού προήλθε από οικογενειακό όνομα¹⁷⁰.

Το 1506-1507, TT. 35, σ. 458, ανήκε στο ίδιο τιμάριο με τα χωριά Μιροκαλέντζι και Ρούκλια. Παραθέτω τα στοιχεία της απογραφής:

Π λ η θ υ σ μ ό ς

σπίτια: 33¹⁷¹ άγαμοι: 4 χήρες: 3

Φ ό ρ ο ι: 4.266¹⁷² άσπρα

σπέντζα: 943

φόρος κοπής χόρτου: 198

στάρι, 40 φορτία: 1.400

κριθάρι, 35 φορτία: 525

βρώμη, 3 φορτία: 30

κουκιά, ρεβύθια: 100

166. Evangelia Baltá, *L'Eubée*, *ό.π.*, σ. 236, 322.

167. M. Kiel, «Remarks on the Administration of the Poll Tax», *ό.π.*, σ. 81.

168. Στο ποσό αυτό δεν περιλαμβάνεται η σπέντζα ούτε ο φόρος των ελαιών. Ο τελευταίος συνυπολογίζεται στο συνολικό τιμαριακό εισόδημα, που συντίθεται από τους φόρους των χωριών Φρυγάνι και Ρούκλια.

169. Στο κατάστιχο του 1474 τον μετέγραψα ως Βλάση Καργκάνη. Δεν χωρά καμιά αμφιβολία ότι πρόκειται για το αυτό πρόσωπο της οικογένειας Φρυγάνη. Η λάθος ανάγνωση οφείλεται στην ιδιομορφία που παρουσιάζει η γραφή siyakat, στην οποία δεν σημειώνονται πάντοτε οι nokta, τα διακριτικά σημάδια, που διαφοροποιούν ορισμένα όμοια κατά τα άλλα γράμματα, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση μας, το kaf και το fe.

170. *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*, τεύχος 12, Βιέννη 1994, λήμμα 30190 Φρυγάνος και 30191 Φρυγάνος Λέων.

171. Ο M. Kiel αναφέρει 62 σπίτια. Μάλλον πρέπει να θεωρήσουμε ότι πρόκειται για τυπογραφικό λάθος, βλ. M. Kiel, «Remarks on the Administration of the Poll Tax», *ό.π.*, σ. 81.

172. Πρόκειται για 3.996 άσπρα.

κεχρί, 5 φορτία: 75
βαμβάκι, 15 μπάλες: 75
δεκάτη κρεμμυδιών: 20
μούστος, 10 μέτρα: 100
φόρος κρασιού: 30

φόρος προβάτων: 400
φόρος χοίρων: 60
δεκάτη κυψελών: 20
φόρος γάμου και το μισό ποσό του φόρου
επί των προστίμων: 20

Το 1539, ΤΤ 196, σ. 210, το Φρυγάνι είναι τιμάριο 8 τιμαριωτών που μοιράζονται το φορολογικό του εισόδημα (11.500 άσπρα). Από δύο άλλες απογραφές του 16ου αι. αντλούμε την πληροφορία ότι ο φορολογούμενος πληθυσμός του χωριού είναι 39 οικογένειες, 8 άγαμοι και 2 χήρες που πληρώνουν 6.602 άσπρα¹⁷³. Ανήκει στο ίδιο τιμάριο, 19.900 άσπρων, με τα χωριά Μιροκαλέντζι, Χτένα, Κακοδρυμό και Άγια Πηγγή.

Ο Μ. Kiel σημειώνει ότι ο πληθυσμός του χωριού το 1540 και 1570 ήταν αντίστοιχα 95 και 71 οικογένειες¹⁷⁴. Από αυτοψία που έκανα στο κατάστιχο του έτους 1570, ΤΤ 484, σ. 138-140, διαπίστωσα ότι το χωριό προσγράφεται στο χάσι του μιρλιβά της Εύβοιας και ο φορολογούμενος πληθυσμός του ήταν 71 σπίτια, 39 άγαμοι και 10 χήρες. Ο συνολικός ετήσιος φόρος έφτανε τις 14.000¹⁷⁵ άσπρα. Αναλυτικά οι φόροι του χωριού Φρυγάνι το 1570 ήσαν οι εξής:

σπέντζα: 2.810 ¹⁷⁶	μούστος, 10 μέτρα: 1.300
φόρος κοπής χόρτου (resm-i giyâh): 426	φόρος κρασιού: 250
στάρι, 60 φορτία: 3.600	φόρος επί των προστίμων: 800
κριθάρι, 50 φορτία: 1.500	στρεμματικός φόρος για τα αμπέλια των μουσουλμάνων (resm-i dönüm bağat):
βρώμη, 20 φορτία: 320	30 στρέμματα × 4 άσπρα=120
δεκάτη για κουκιά, φασόλια, ρεβύθια, 2 φορτία: 120	φόρος γάμου και φόρος destbâni: 690
βαμβάκι, 100 μπάλες: 600	δεκάτη κουκουλιών: 290
φόρος προβάτων: 2.994	μύλος, 1 μυλόπετρα: 15
φόρος χοίρων: 50	μύλος, 1 μυλόπετρα: 15
δεκάτη κυψελών: 100	

Σε κατάστιχα του κεφαλοχάραττου τον 17ο αι. το Φρυγάνι εγγράφεται με τον εξής φορολογούμενο πληθυσμό:

1638:	37	οικογένειες ¹⁷⁷
1642:	40	»
1645:	40	»
1646:	36	»
1650:	36	»
1690-92:	29	»

173. ΤΤ 367, σ. 71. Στο ΤΤ 420 σημειώνεται το ποσό 6.604 άσπρα.

174. M. Kiel, «Remarks on the Administration of the Poll Tax», ό.π., σ. 81.

175. Στην πραγματικότητα το άθροισμα των φόρων δίνει σύνολο: 16.000 άσπρα.

176. Οι άγαμοι πληρώνουν 25 άσπρα σπέντζα.

177. Η πληροφορία προέρχεται από τον πίνακα του Μ. Kiel.

Χεροδύναμο

Το 1474 στο χωριό εγγράφονται 14 οικογένειες και 1 χήρα που πληρώνουν 826 άσπρα φόρο. Στο τέλος του 15ου αι., στο κατάστιχο ΤΤ 989, σ. 121, το Χεροδύναμο¹⁷⁸ παρουσιάζεται ως εξής:

Πληθυσμός

σπίτια: 20¹⁷⁹ χήρες: 1

Φόροι: 1.251¹⁸⁰ άσπρα

σπέντζα: 506

φόρος υπηρεσιών: 120

στάρι, 21 φορτία: 630

κριθάρι, 22 φορτία: 330

κουκιά, ρεβύθια: 60

φόρος χοίρων: 21

Στα παραπάνω κατάστιχα του 15ου αι. υπάρχουν 7 κοινά ονόματα φορολογουμένων: Γιάννης Χεροδύναμος, Δημήτρης Χεροδύναμος, Γιώργης γιος του Δημήτρη, Γιώργης Χεροδύναμος, Γκίνης Χεροδύναμος, Κοσμάς Φλαμούρης, Σταμάτης Φλαμούρης. Παρακολουθούμε ότι και στην περίπτωση του Χεροδύναμου, η ονομασία του οικισμού προήλθε από οικογενειακό όνομα¹⁸¹.

Στις αρχές του 16ου αι.¹⁸², το Χεροδύναμο σύμφωνα με τα στοιχεία του ΤΤ 35, σ. 448-449, έχει πληθυσμό 14 σπίτια, 3 αγάμους και 1 χήρα¹⁸³. Οι 7 από τις 14 οικογένειες και οι 3 άγαμοι φέρουν την επωνυμία Χεροδύναμος.

Φόροι: 1.790 άσπρα

σπέντζα: 426

φόρος κοπής χόρτου: 84

στάρι, 13 φορτία: 455

κριθάρι, 12 φορτία: 180

βρώμη, 10 φορτία: 100

κεχρί, 5 φορτία: 75

βαμβάκι, 20 teker: 100

κρεμμύδια: 10

φόρος προβάτων: 150

φόρος χοίρων: 60

λινάρι, 20 δεμάτια: 40

κήποι: 20

μούστος, 3 μέτρα: 30

φόρος κρασιού (resm-i kams): 10

φόρος γάμου και φόρος επί των προστίμων: 50

Το 1539 το Χεροδύναμο είναι τιμάριο δύο φρουρών της Καρύστου που μοιράζονται το φορολογικό εισόδημα του χωριού, 2.900 άσπρα. Στις άλλες δύο απογραφές του 16ου αι. που εντοπίσαμε, οι φόροι του Χεροδύναμου είναι 2.200 άσπρα, και ο πληθυσμός του: 12 σπίτια¹⁸⁴, 10 άγαμοι και 1 χήρα

178. Αποτελεί τιμάριο με το χωριό Μελισσινό και την αγροτική περιοχή Καλλονή.

179. Ο Μ. Kiel καταχωρίζει ως πληθυσμό του χωριού μόνο τον αριθμό των σπιτιών.

180. Υπάρχει λάθος στην άθροιση των φόρων· πρόκειται για 1.161 άσπρα.

181. Χ. Φάτσος, «Χριστιανικά μνημεία στα χωριά Γιαννίτσι και Πόθι της Νότιας Εύβοιας», ΑΕΜ 31 (1994-95), σ. 229.

182. Το Χεροδύναμο με τα Ζάρια αποτελούν ένα τιμάριο των 2.800 άσπρων που νέμονται δύο φρουροί της Καρύστου (έκαστος έχει εισόδημα 1.400 άσπρα).

183. 16 σπίτια σημειώνει Μ. Kiel ως πληθυσμό του χωριού το 1506.

184. Μόνο τον αριθμό των σπιτιών καταχωρίζει ο Μ. Kiel ως πληθυσμό του χωριού αυτήν την εποχή.

(ΤΤ 367, σ. 71). Είναι τιμάριο δύο φρουρών του κάστρου της Καρύστου (1.500 και 700 άσπρα). Στον πίνακα Π του Μ. Kiel ο πληθυσμός του Χεροδύναμου τις χρονιές 1540, 1570 και 1638 ήταν αντίστοιχα 28, 31 και 72 οικογένειες¹⁸⁵.

Από αυτοψία στο κατάστιχο ΤΤ 484, σ. 399-400, του έτους 1570, ο φορολογούμενος π λ η θ υ σ μ ό ς του χωριού Χεροδύναμου ήταν 31 σπίτια, 11 άγαμοι και 3 χήρες. Ο ετήσιος φ ό ρ ο ς του χωριού τη χρονιά αυτή έφτανε τα 4.300 άσπρα. Αναλυτικά οι φόροι ήσαν οι εξής:

σπέντζα: 1.068	δεκάτη κουκουλιών: 45
φόρος κοπής χόρτου: 186	μούστος, 25 μέτρα: 325
στάρι, 20 φορτία: 1.200	φόρος κρασιού: 160
κριθάρι, 10 φορτία: 300	φόρος χοίρων: 50
βρώμη, 5 φορτία: 80	δεκάτη σκόρδων: 4
κουκιά, 1 φορτίο: 60	φόρος επί των αμπελιών των μουσουλμά- νων, 12 στρέμματα × 4 άσπρα=48
κεχρί, 1 φορτίο: 30	μισό ποσό του φόρου επί των προστίμων: 200
δεκάτη φασουλιών, 1 φορτίο: 60	φόρος προβάτων: 300
λινάρι, 15 δεμάτια: 45	φόρος γάμου: 30
φόρος deştbani: 50	
βαμβάκι, 15 μπάλες: 90	

Το 1642 και 1645 ο πληθυσμός που πληρώνει χαράτσι είναι 35 οικογένειες και 31¹⁸⁶ στα αμέσως επόμενα χρόνια, 1646 και 1650. Στο τιμαριακό κατάστιχο MAD 7153, σ. 47, του 1672, καταγράφεται ως τιμάριο 3 ανδρών του κάστρου του Κιζιλ Χισάρ, οι οποίοι μοιράζονται τους φόρους του χωριού (4.200 άσπρα). Την τελευταία δεκαετία του 17ου αι. ο φορολογούμενος πληθυσμός του χωριού σύμφωνα με το MAD 4914 είναι μόνο 15 οικογένειες.

Χτένα

Καταγράφεται ως οικισμός και στα 14 οθωμανικά κατάστιχα που εντοπίσαμε στα Αρχεία της Τουρκίας και Βουλγαρίας. Στην απογραφή του 1474 ο φορολογούμενος π λ η θ υ σ μ ό ς του ήταν 34 οικογένειες και 3 χήρες και ο φ ό ρ ο ς του 2.163 άσπρα¹⁸⁷. Δεν παρουσιάζεται στις απογραφές του 19ου αι. Ο Στ. Παπαμιχαήλ σημειώνει ότι τοποθεσία Χτένα υπάρχει σήμερα δυτικά του Μελισσώνα¹⁸⁸.

Ας δούμε όμως πώς παρουσιάζεται ο οικισμός στις πηγές μας. Στο τέλος του 15ου αι., στο ΤΤ 989, σ. 117-118, έχει ως εξής:

Π λ η θ υ σ μ ό ς
σπίτια: 52¹⁸⁹ χήρες: 2

185. Μ. Kiel, «Remarks on the Administration of the Poll Tax», ό.π., σ. 81.

186. Ο Μ. Kiel σημειώνει 11 οικογένειες.

187. E v a n g e l i a B a l t a, *L'Eubée*, ό.π., σ. 212, 233-234, 312, 321.

188. Στ. Παπαμιχαήλ, ό.π., σ. 95.

189. Μόνο τα 52 σπίτια καταχωρίζει ως πληθυσμό ο Μ. Kiel.

Εδώ αξίζει να γίνει ένα σχόλιο σχετικά με τα ονόματα των φορολογουμένων. Συνέκρινα τα ανθρωπωνύμια των δύο απογραφών, του 1474 και αυτής του ΤΤ 989. Διαπίστωσα ότι 5 κάτοικοι του χωριού ταυτίζονται στις δύο απογραφές. Πρόκειται για τους Γιάννη Ράφτη, Ανδρέα Χτενά, Πέτρο Παλαμίδα, Μιχάλη Περιβολάρη, Λάζαρο του Κώστα. Οι ταυτίσεις ονομάτων στις δυο απογραφές του χωριού, που ίσχυε, όπως διαπίστωσα, και σε περιπτώσεις άλλων χωριών, με οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι το ακέφαλο και κολοβό κατάστιχο ΤΤ 989 συντάχθηκε μετά το 1474, πριν παρέλθουν 30 χρόνια, μία γενιά.

Ένα άλλο σημείο που πρέπει να υπογραμμιστεί είναι η προέλευση της ονομασίας του χωριού. Προέρχεται από οικογενειακό όνομα. Δεν είναι τυχαίο ότι στο κατάστιχο του 1474 το πρώτο όνομα είναι Ανδρέας Χτενάς. Ως εκ τούτου νομίζω ότι η σωστότερη εκφορά της ονομασίας του χωριού θα ήταν Χτενάς¹⁹⁰.

Στο τέλος λοιπόν του 15ου αι. ο ι φ ό ρ ο ι του χωριού μη συμπεριλαμβανομένης της σπέντζας είναι 3.400 άσπρα. Το ποσό αυτό το μοιράζονται δύο φρουροί του Κάστρου της Καρύστου. Αναλυτικά οι φόροι είναι:

σπέντζα: 1.312	κουκιά, ρεβύθια: 30
φόρος γάμου και το μισό ποσό του φόρου επί των προστίμων: 200	λινάρι: 14
φόρος υπηρεσιών: 312	βαμβάκι: 10
στάρι, 55 φορτία: 1.650	μέλι: 50
κριθάρι, 70 φορτία: 1.050	φόρος χοίρων: 84

Το 1506-1507 με βάση το Tapu Tahrir 35, σ. 456-457, οι φόροι του Χτενά μαζί με αυτούς των χωριών Κακοδρυμό, Ζαπάντι του ναχιγιέ Αυλωναρίου και τμήμα των φόρων του χωριού Άγιος Γεώργιος του Αυλωναρίου αποτελούν το τιμάριο 9 ατόμων, που συνολικά μοιράζονται το ποσό των 11.300 άσπρων. Στά χρόνια αυτά ο Χτενάς παρουσιάζει την εξής εικόνα:

Π λ η θ υ σ μ ό ς
σπίτια: 37¹⁹¹ άγαμοι: 5 χήρες: 3

Φ ό ρ ο ι: 3.910 άσπρα

σπέντζα: 1.068	δεκάτη κρεμμυδιών: 20
φόρος κοπής χόρτου: 222	δεκάτη κυψελών: 100
στάρι, 27 φορτία: 945	φόρος προβάτων: 350
κριθάρι, 25 φορτία: 375	φόρος χοίρων: 80
βρώμη, 12 φορτία: 120	μούστος, 15 μέτρα: 150
κουκιά, ρεβύθια, 5 φορτία: 200	φόρος κρασιού: 30
βαμβάκι, 10 μπάλες: 50	φόρος γάμου και το μισό ποσό του φόρου επί των προστίμων: 150
λινάρι, 25 μέτρα: 50	

190. Ο Τέλης Δελιγιώργης με πληροφόρησε ότι οι ντόπιοι λένε Χτενά τοποθεσία κοντά στο χωριό Μελισσώνα.

191. Και στην περίπτωση αυτή μόνο τα 37 σπίτια καταχωρίζει ως πληθυσμό ο Μ. Kiel.

Τα 1539, ΤΤ 196, σ. 212, ο Χτενάς (με φόρους 3.000 άσπρα) και το Καλέντζι (με φόρους 2.600 άσπρα) ανήκουν στην επικαρπία 4 τιμαριωτών, που ο καθένας ετησίως έχει εισόδημα 1.400 άσπρα. Σε δύο άλλα κατάστιχα που καταρτίστηκαν επίσης επί Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπή (1520-1566) το φορολογικό εισόδημα του χωριού φτάνει τα 4.212 άσπρα. Στο ΤΤ 367, σ. 71, ο πληθυσμός του Χτενά είναι 42 σπίτια, 7 άγαμοι και 2 χήρες. Από το Tapu Tahiri 420 αντλούμε την πληροφορία ότι οι φόροι των χωριών Χτενά, Φρυγάνι, Μιροκαλέντζι, Κακοδρυμό, Άγια Πηγή συνολικά αποφέρουν εισόδημα 19.900 άσπρα σε 14 φρουρούς. Από τον πίνακα Π της μελέτης του Μ. Kiel αντλούμε τις πληροφορίες για το πληθυσμιακό μέγεθος του χωριού στις εξής χρονιές:

1540: 40 σπίτια
1570: 41 »
1638: 15 »

Το 1569-1570, σύμφωνα με το ΤΤ 484, σ. 262-263, το χωριό Χτενά ανήκε στο χάσι του μιλριβά. Πλήρωνε, τον χρόνο, φόρο 6.500¹⁹² άσπρα. Αναλυτικά οι φόροι ήσαν:

Π λ η θ υ σ μ ό ς

σπίτι: 41 άγαμοι: 12 χήρες: 5

Φ ό ρ ο ς : 6.500 άσπρα

σπέντζα: 1.355

φόρος κοπής χόρτου: 246

στάρι, 50 φορτία: 3.000

κριθάρι, 15 φορτία: 450

βρώμη, 10 φορτία: 160

κουκιά, ρεβύθια, φασόλια, 2 φορτία:
120

burcak, 2 φορτία: 60

λινάρι, 50 δεμάτια: 150

δεκάτη (;): 200

δεκάτη μελισσιών: 20

φόρος προβάτων: 250

φόρος χοίρων: 15

δεκάτη κρεμμυδιών: 40

μούστος, 25 μέτρα: 325

φόρος κρασιού (resm-i karis): 50

φόρος γάμου και φόρος destbani: 60

φόρος επί των προστίμων (niyabet): 100

Ο πληθυσμός που πληρώνει χαράτσι είναι 20 οικογένειες το 1642 και 1645, και 18 οικογένειες το 1646 και 1650, για να φτάσει τα 10 σπίτια κατά τα χρόνια 1690-1692.

192. Το άθροισμα των επιμέρους φόρων είναι: 6.601 άσπρα.

ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΚΥΜΗ Η ανασκαφή στο Βιγλατούρι Οξυλίθου

ΕΦΗ ΣΑΠΟΥΝΑ-ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗ

Η ύπαρξη της Γεωμετρικής Κύμης, της Ευβοϊκής Κύμης της εποχής των αποικισμών, παρέμεινε για πολλά χρόνια αινιγματική.

Σε άρθρο μου το 1984¹ είχα υποστηρίξει την ύπαρξη της Ευβοϊκής Κύμης της εποχής των αποικισμών, βασισμένη κυρίως στις ελάχιστες πηγές (αρχαίους συγγραφείς και επιγραφές των Ελληνιστικών χρόνων). Η έλλειψη βεβαίως αρχαιολογικών στοιχείων της Γεωμετρικής περιόδου στην περιοχή ήταν ένα σοβαρό στοιχείο εναντίον της άποψης αυτής και είναι κυρίως αυτό το γεγονός, μαζί με την ασάφεια των φιλολογικών πηγών, που οδήγησαν παλαιότερα αρκετούς ερευνητές στην άποψη, ότι δεν υπάρχει Ευβοϊκή Κύμη και ότι ο αποικισμός στην Ιταλική Κύμη έγινε από τη Χαλκίδα και την Ερέτρια, ή τη Χαλκίδα και την Αιολική Κύμη.

Βασισμένη στα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν στην πιο πάνω μελέτη, οδηγήθηκα σε μία δεκαετή έρευνα στην περιοχή γύρω από τη σημερινή Κύμη, αλλά κυρίως στην περιοχή μεταξύ Στομίου και Αυλωναρίου, περιοχή όπου πίστευα ότι θα έπρεπε να εντοπισθεί η αρχαία Κύμη. Έτσι ο εντοπισμός και η εν συνεχεία ανασκαφή από το 1994 στον λόφο Βιγλατούρι Οξυλίθου δεν ήταν τυχαία.

Η ευρύτερη περιοχή του Οξυλίθου δεν ήταν αρχαιολογικά άγνωστη. Ο Γ. Παπαβασιλείου είχε ερευνήσει τους μυκηναϊκούς τάφους² στις αρχές του αιώνα και Άγγλοι αρχαιολόγοι είχαν φθάσει μέχρι τις υπώρειες του λόφου

1. Ε. Σαπούνα - Σακελλάρακη, «Η Ευβοϊκή Κύμη της εποχής των αποικισμών», ΑΕ 1984, σελ. 151 κ.εξ.

2. Γ. Παπαβασιλείου, Περὶ των εν Ευβοία αρχαίων τάφων, Αθήναι 1910, σελ. 23 κ.εξ.